

חרדים וערבים

בשוק העבודה

ניצה (קלינר) קסיר

הרצאה בפורום הישראלי לגיוון בתעסוקה
בית יהושע

הקדמה – אוכלוסיות מגוונות

אוכלוסיות מגוונות – ממדים שונים

"What do you mean we don't have a diverse workforce?
We've got 4 managers from Yale, 3 managers
from Harvard, and 2 managers from Brown."

מקור: Implementing Diversity by Marilyn Loden. Mc-Graw Hill Publishing, Burr Ridge, IL (1996).

מי נכלל בהגדרת האוכלוסיות המגוונות בישראל?

- אין הגדרה חד משמעית
- משתנה על פני זמן – בתחילת שנות האלפיים דגש על עולי בריה"מ
- כיום, מתמקדים ב:
 - ערבים (לעיתים תוך הבחנה בין קבוצות שונות)
 - חרדים
 - יוצאי אתיופיה
 - מבוגרים
 - אנשים עם מוגבלות
 - קבוצות נוספות: נשים, עדות המזרח ועולים חדשים

לשילוב של האוכלוסיות המגוונות בשוק העבודה השלכות על

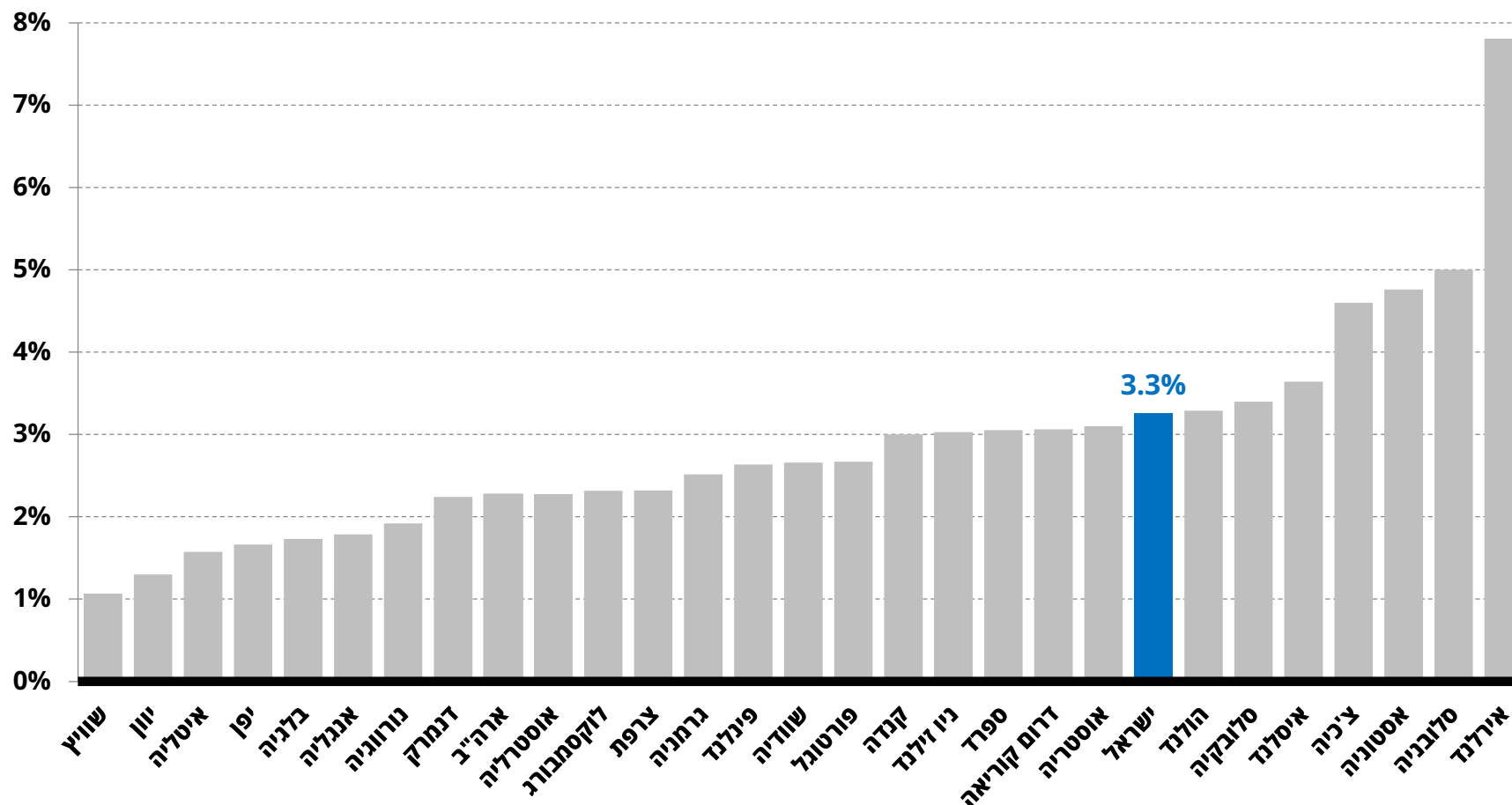
□ האוכלוסיות המגוונות בישראל ('ממלכתיות')

□ כלל האוכלוסייה בישראל – מהוות חלק ניכר מכלל האוכלוסייה

הקדמה – מצב כלכלי במשק

צמיחה כלכלית

שיעור צמיחת התוצר השוואה בינלאומית, 2017

מקור: OECD, Economic Outlook No 103 - May 2018, real GDP Forecast

"אנחנו הצלחה מאקרו-כלכלית מסחררת"

(פרופ' טרכטנברג, מתוך כתבה של ארלוזורוב, 18.4.2018)

בין צמיחה להכללה וקיימות

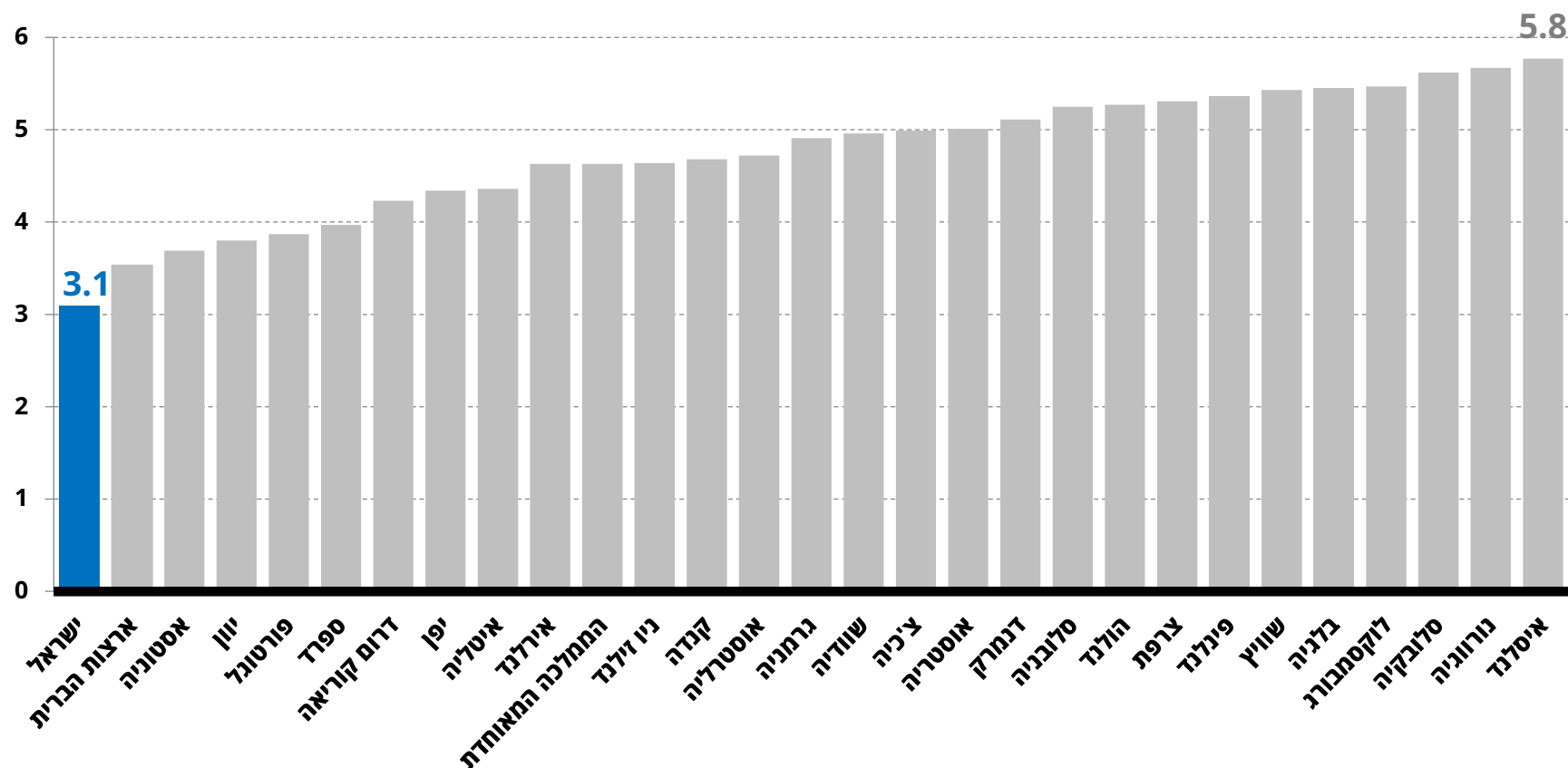
- צמיחת המשק אינה חזות הכול
- חשוב שהצמיחה תהיה מכלילה – כלל האוכלוסייה תהנה ממנה
- חשוב שהצמיחה תהיה בת קיימא
 - תוכל להתקיים לאורך זמן
 - תהיה מושתתת על יסודות שיאפשרו המשך צמיחה גבוהה – תיתרם על ידי שיפור בתשתיות ובהון האנושי

צמיחה מכלילה

"אנחנו הצלחה מאקרו-
כלכלית מסחררת... אבל
כישלון מיקרו-כלכלי"

(פרופ' טרכטנברג, מתוך כתבה של אלוזורב,
18.4.2018)

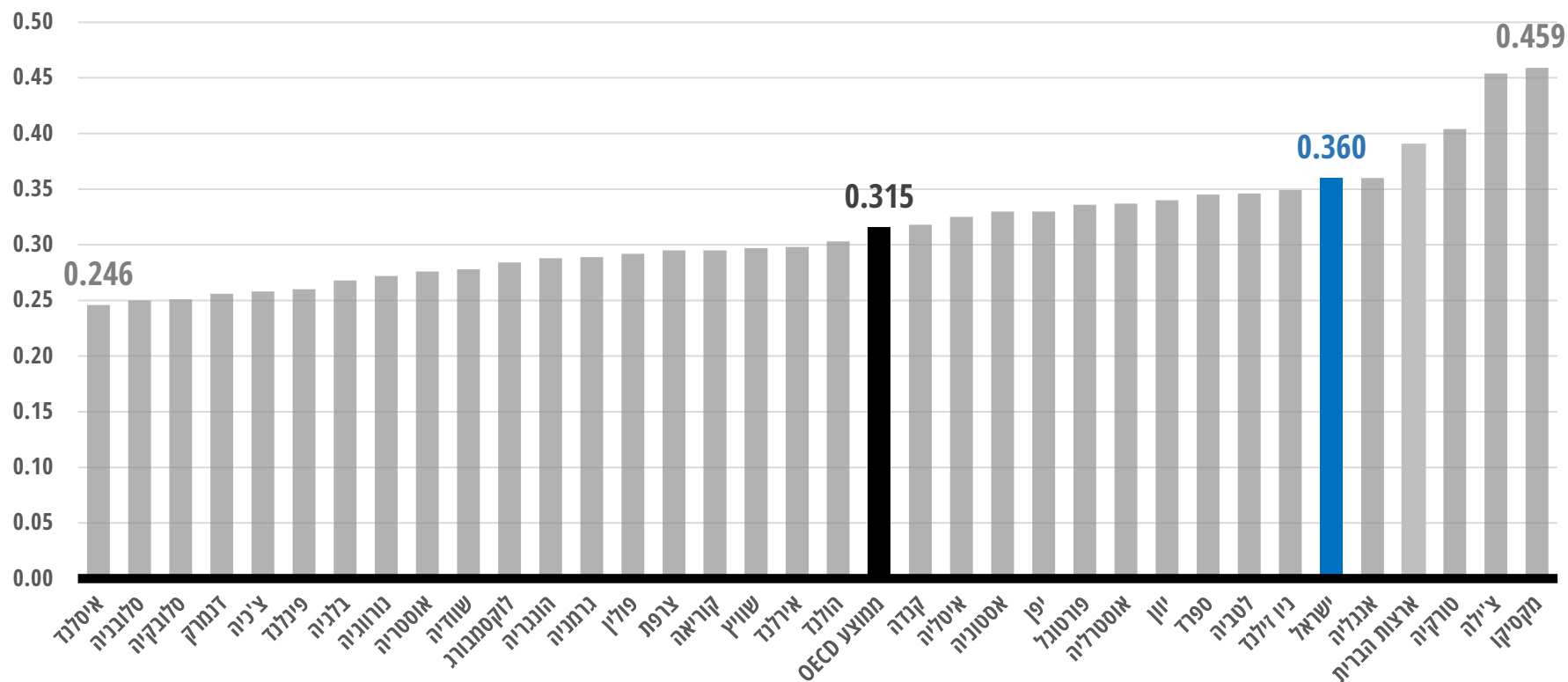
מדד הכללה (Inclusion), השוואה בינלאומית, 2017

מקור: [World Economic Forum](https://www.weforum.org/), 2018.
הערה: המדד כולל 4 פרמטרים: הכנסה חציונית למשק בית, תחולת עוני, אי שוויון (מדדי ג'יני) בהכנסות ואי שוויון בעושר.

צמיחה מכלילה

אי השוויון בהכנסות (מדד ג'יני), השוואה בינלאומית

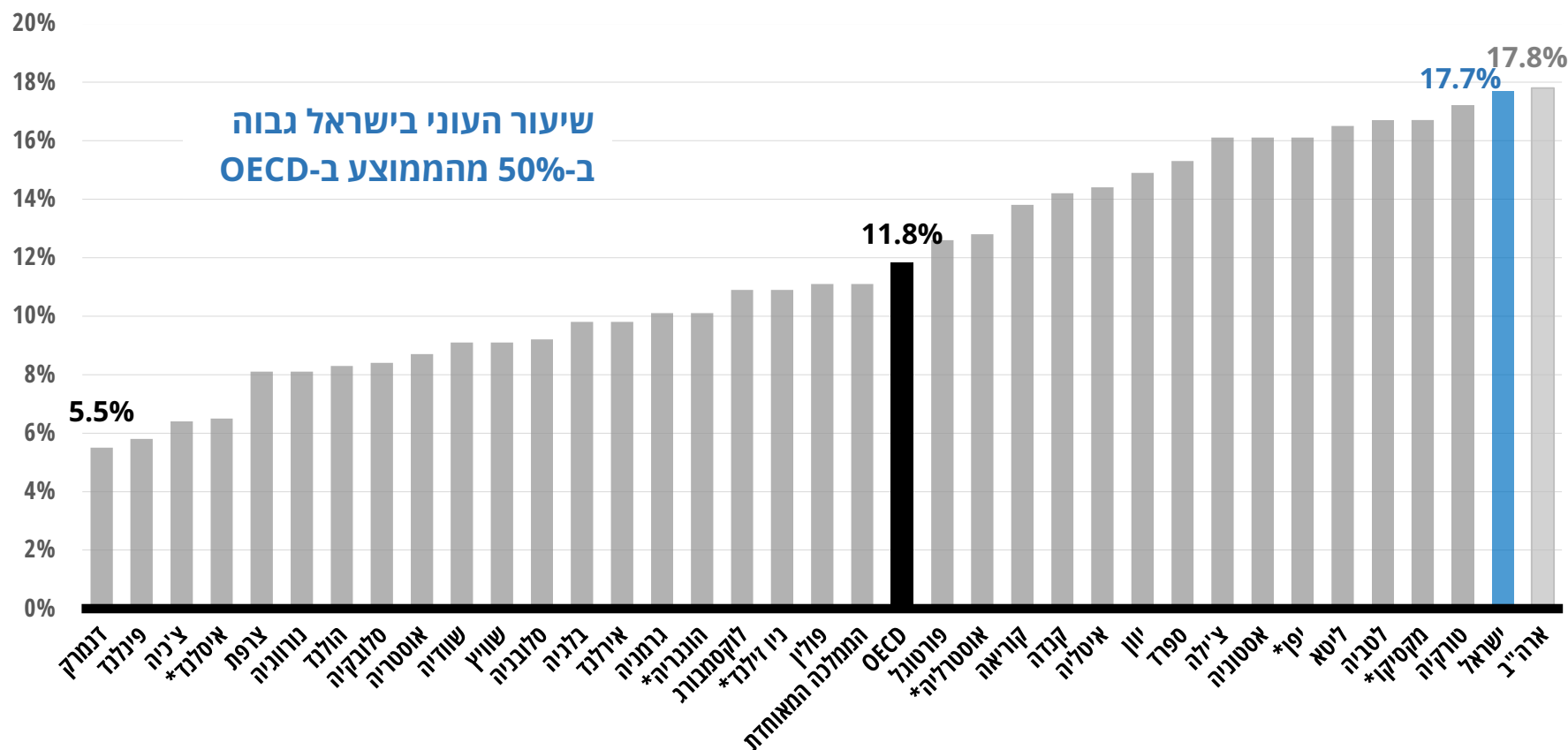

מקור: OECD Stat., Income Distribution and Poverty. נתונים לשנת 2015.
הערה: עבור חלק מהמדינות הנתון העדכני האחרון הוא לשנת 2014 או 2013.

צמיחה מכלילה

שיעורי עוני גבוהים
בחלק מהאוכלוסיות
המגוונות.
כ-75% מהעניים הם
חרדים או ערבים

תחולת (שיעור) העוני היחסי במדינות ה-OECD, נפשות*

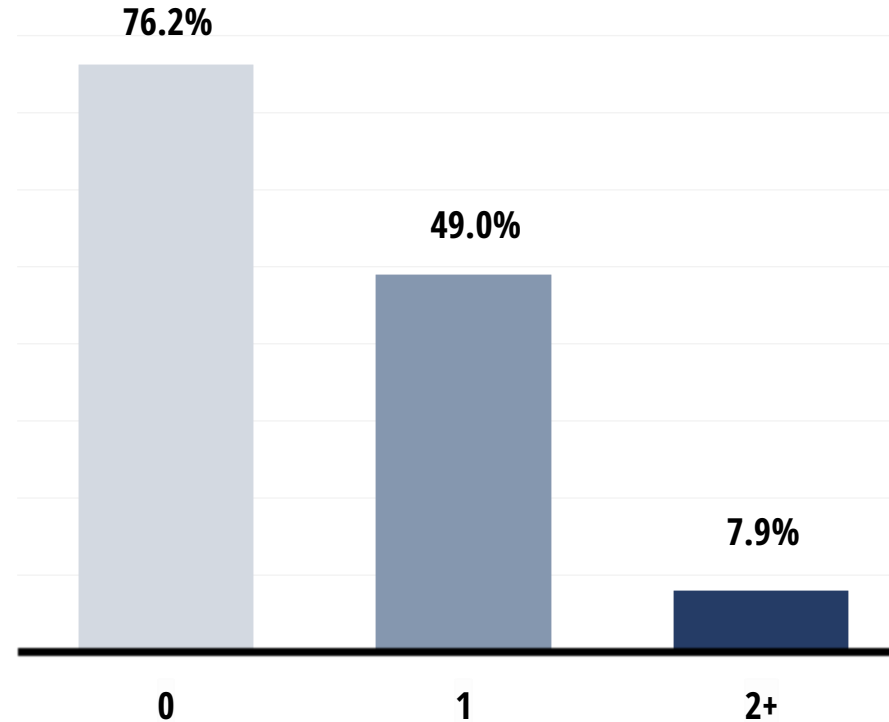

נתונים: OECD Stat. עוני לפי הכנסה פנויה. מחושב לפי סולם השקילות שבשימוש ה-OECD (שורש מספר הנפשות).
* הנתונים מתייחסים לשנים שונות בטווח השנים 2015-2016. באיסלנד, הונגריה, אוסטרליה, ניו זילנד ומקסיקו הנתון האחרון הוא משנת 2014, וביפן משנת 2012.

שיעור העניים, לפי מספר המפרנסים במשק הביתי¹

ההסתברות להימצא מתחת לקו
העוני יורדת ככל שמספר
המפרנסים גדל

(פלוג קרנית וניצה קסיר-קלינר²)

מקור: עיבודים לסקר הוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מבוסס על דוח המוסד לביטוח לאומי, 2016. ¹ משקי בית בהם המפרנס העיקרי בגיל העבודה העיקרי (25–64)
² **מתוך:** פלוג קרנית וניצה קסיר-קלינר, "על עוני עבודה ומה שביניהם", רבעון לכללה.

הקשר בין תוצר לפריון לעובד ותעסוקה

$$\begin{array}{ccccc} \text{תעסוקה} & & \text{פריון העבודה (לעובד)} & & \\ \text{מספר עובדים במשק} & \times & \frac{\text{תוצר}}{\text{מספר עובדים במשק}} & = & \text{תוצר} \end{array}$$

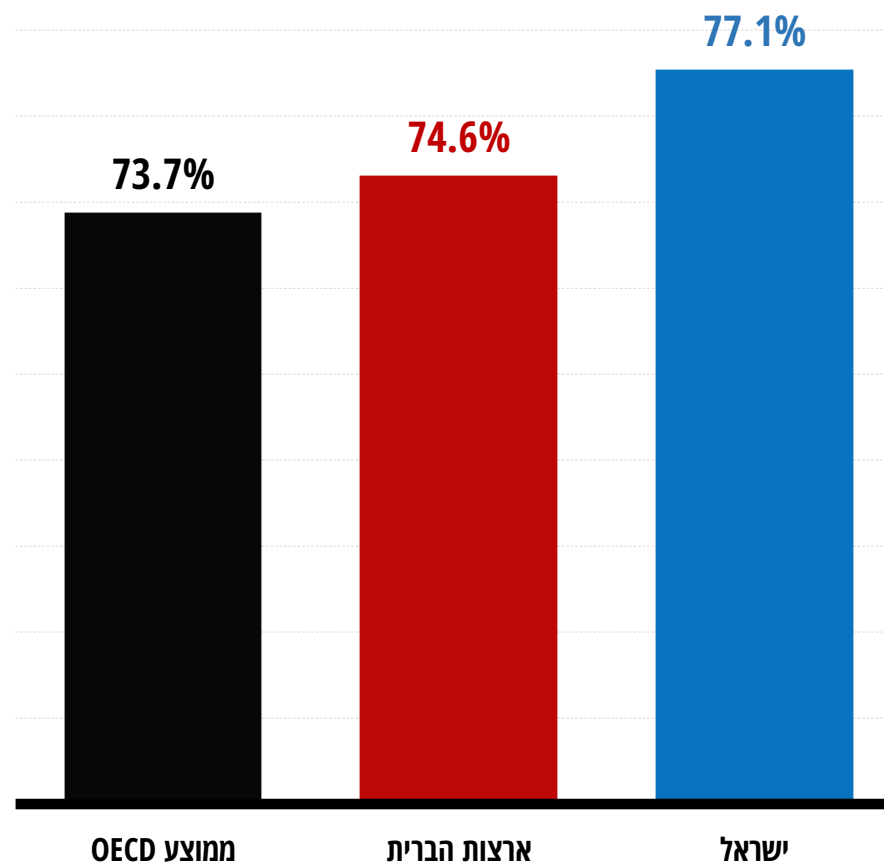
הגורמים המשפיעים על התוצר והצמיחה הכלכלית:

- תעסוקה
- פריון העבודה – טכנולוגיה, הון אנושי, תשתיות, בירוקרטיה

שיעור תעסוקה

שיעור התעסוקה, 2017, גילי 25-64

- ☐ שיעורי התעסוקה גדלו מאוד על פני השנים
- ☐ מתקרבים למיצוי פוטנציאל הגידול
- ☐ קיימת שונות גבוהה בשיעורי התעסוקה בין אוכלוסיות שונות - פוטנציאל קיים בקרב חלק מהאוכלוסיות מגוונות

נתונים: OECD Stat. LFS by sex and age - indicators. (גילי 25-64, שנת 2017)

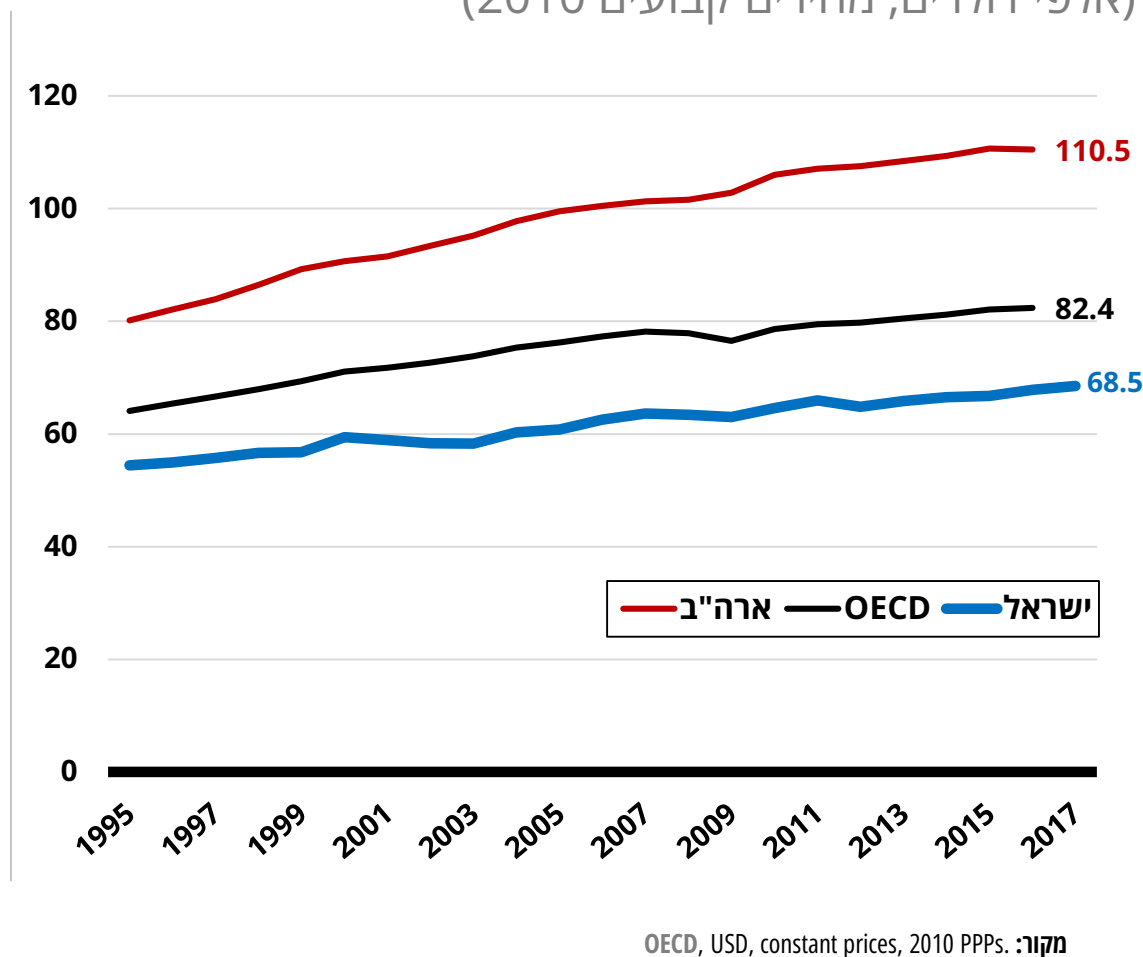
פריון העבודה

פריון לעובד (התוצר לעובד), ישראל, ארה"ב וממוצע ה-OECD, 1995-2017
(אלפי דולרים, מחירים קבועים 2010)

גורמים המשפיעים על הפריון:

- * השקעה בהון
- * רמת התשתיות
- * חסמים בירוקרטיים וסביבה עסקית (Doing Business)
- * הון אנושי
- * ועוד

פריון עבודה נמוך יחסית, נפוץ בחלק מהאוכלוסיות המגוונות

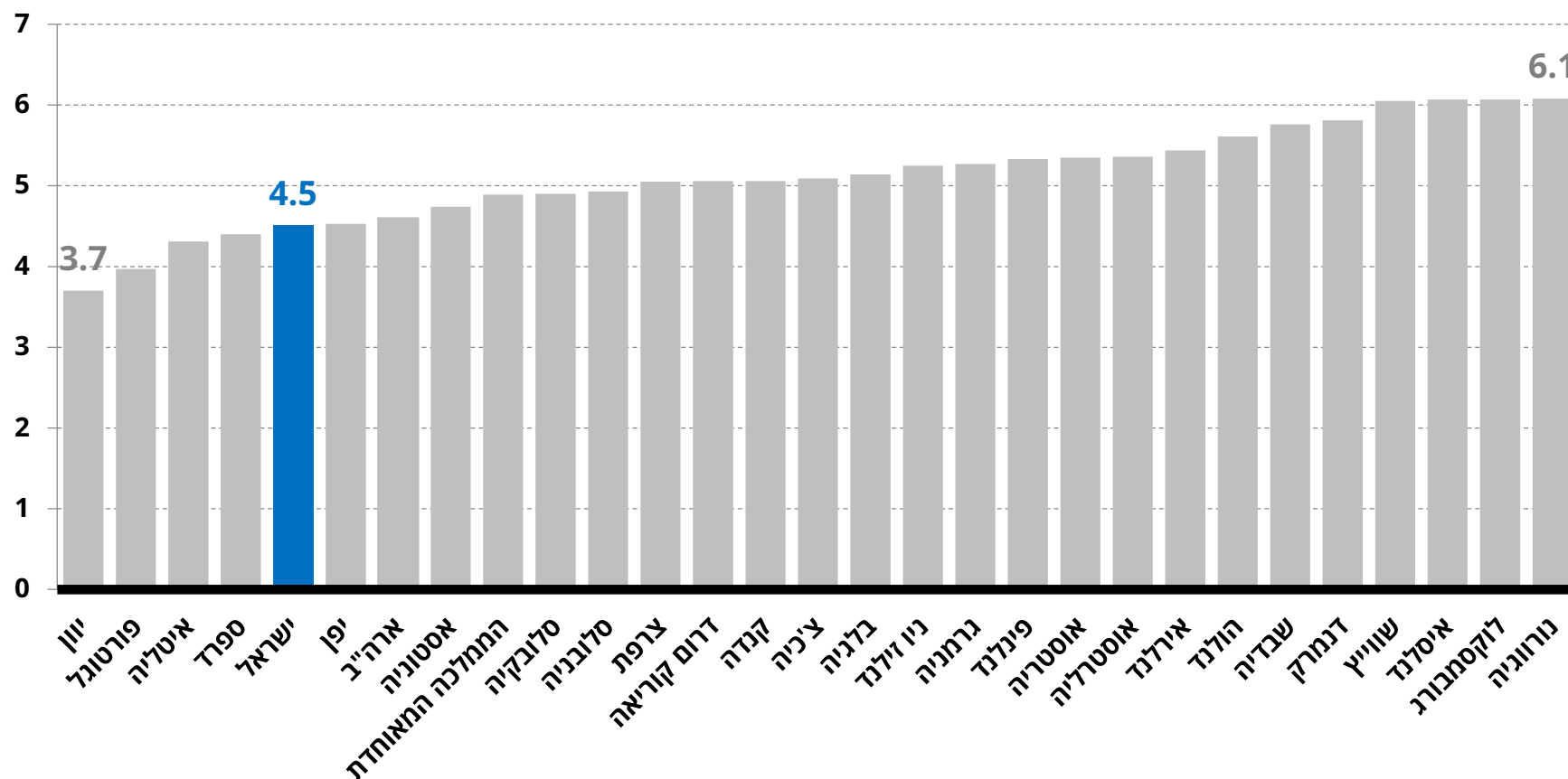
פריון העבודה בישראל נמוך בהשוואה למדינות המפותחות והפער אינו נסגר על פני השנים

צמיחה מכלילה ופיתוח

"אנחנו באופוריה
מסוחררים מההצלחה שלנו
...ולא מבחינים בעננים
שמתקדרים באופק"

(פרופ' טרכטנברג, מתוך כתבה של אלוזרוב, 18.4.2018)

מדד צמיחה מכלילה ופיתוח (IPI), השוואה בינלאומית, 2017 (סקאלה בין 1 ל-7)

מקור: World Economic Forum, 2018

הערה: ההשוואה כוללת את כל המדינות המפותחות שנבדקו. מדד פיתוח וצמיחה מכלילה של ה-WEF מורכב מ-12 פרמטרים ב-3 תחומים: צמיחה ופיתוח, הכללה ושוויון בין-דורי וקיימות.

חרדים

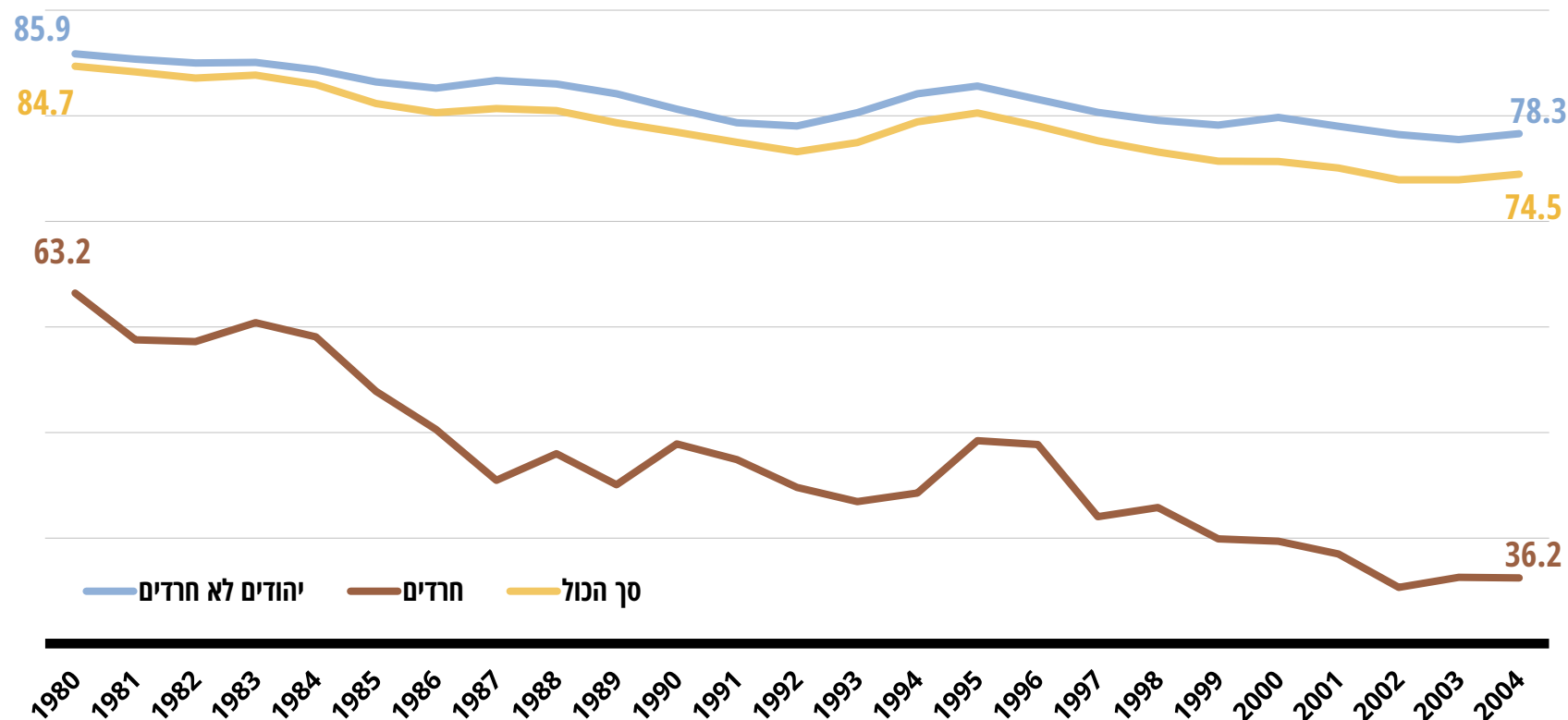
מגמות מרכזיות בתעסוקת חרדים

עד תחילת שנות האלפיים

תעסוקת גברים

ירידה ניכרת בשיעור התעסוקה של גברים חרדים

שיעור תעסוקה של גברים, אחוזים

מקור: עיבודים לסקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לשנים 1980–2004, גילי 25–64.

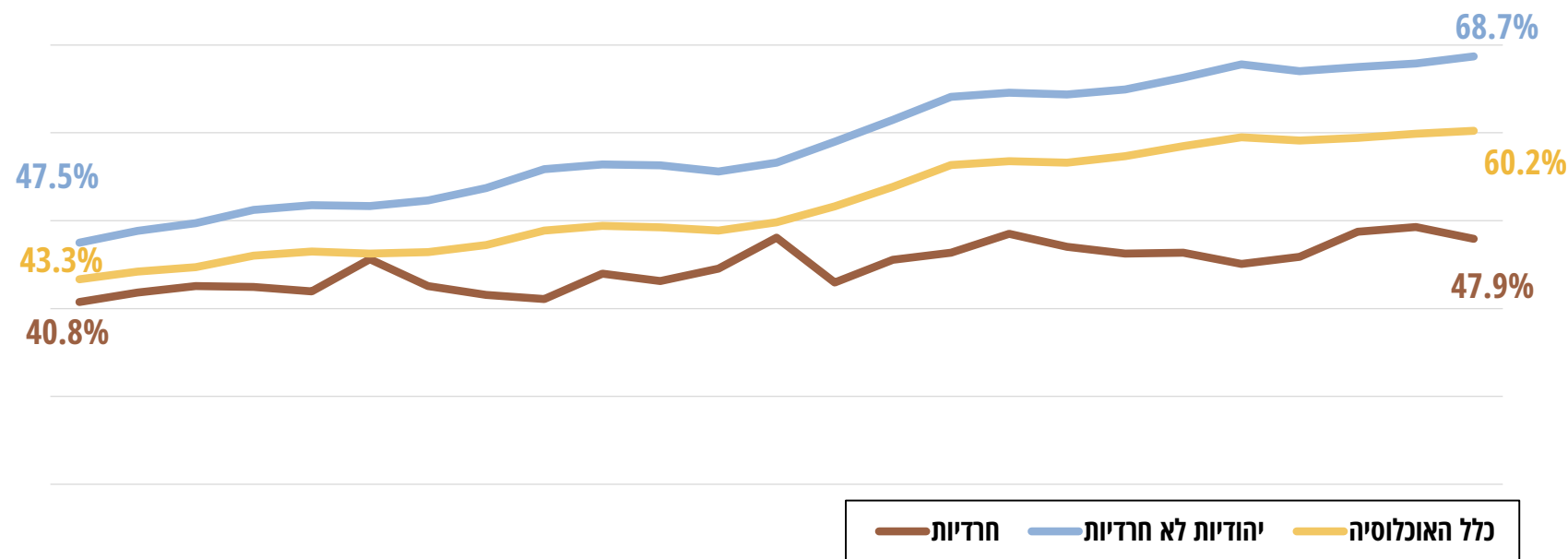
הסברים לירידה בשיעורי התעסוקה של גברים חרדים

1. ביסוס "חברת הלומדים" (שינויים התנהגותיים מתרחשים בהדרגה)
2. ביטול המכסה של דחויי השירות הצבאי ("תורתו אומנותו") ב-1977
3. הגדלת היקף התמיכות הממשלתיות

תעסוקה נשים

עלייה בשיעורי
התעסוקה של נשים
חרדיות, אך העמקת
הפער בין לבין נשים
יהודיות לא-חרדיות

שיעור תעסוקה של נשים, אחוזים

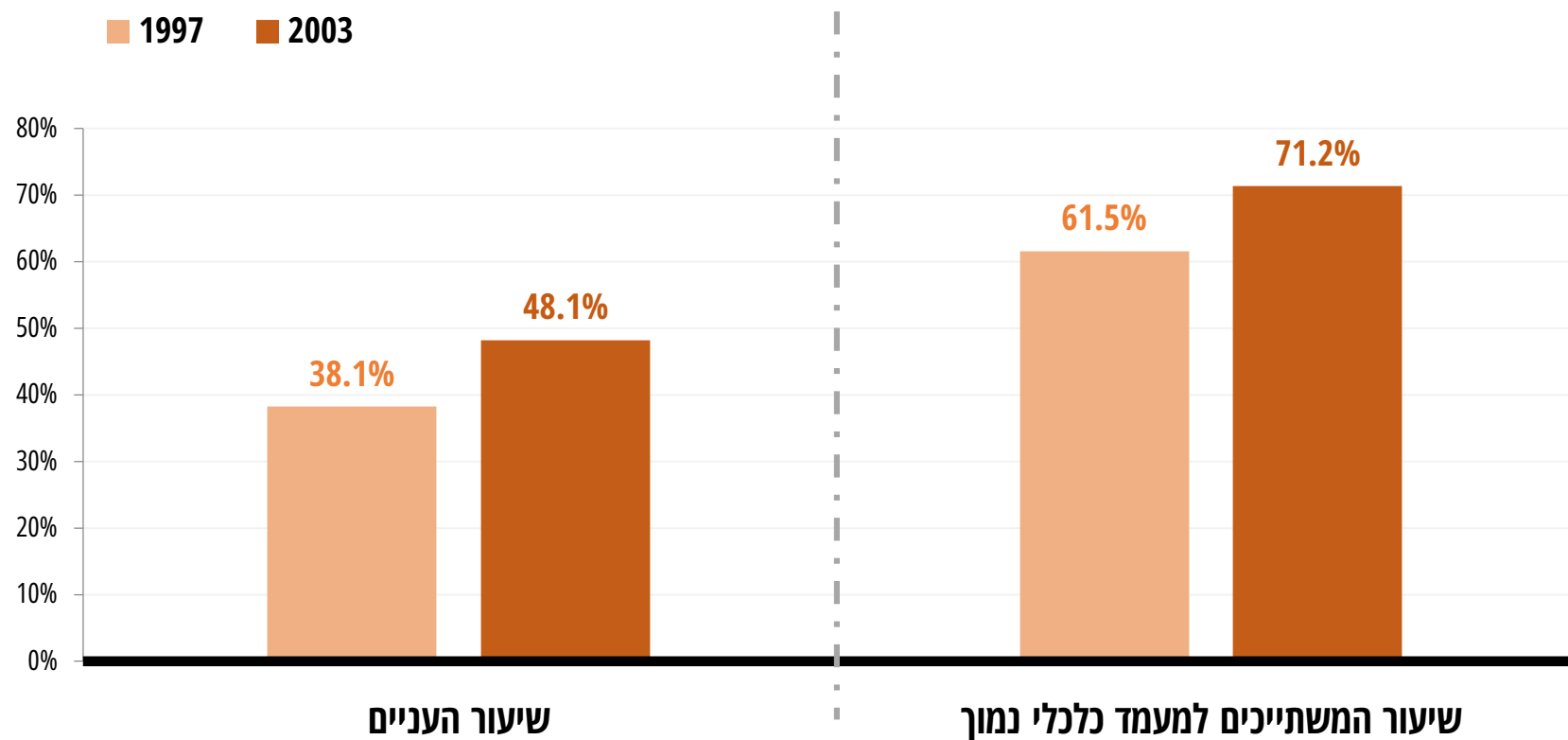
1980 1981 1982 1983 1984 1985 1986 1987 1988 1989 1990 1991 1992 1993 1994 1995 1996 1997 1998 1999 2000 2001 2002 2003 2004

מקור: עיבודים לסקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה גילי 25–64, שנים 1980–2004.

השלכות

מצב כלכלי

שיעור החרדים העניים ושיעור החרדים המשתייכים למעמד כלכלי נמוך

גידול על פני השנים, בשיעור העניים החרדים ושיעור המשתייכים למעמד כלכלי נמוך. לעומת זאת, השיעורים בחברה היהודית הלא-חרדית לא השתנו מהותית.

מקור: עיבודים לסקרי הכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנים 1997 ו-2003. המעמדות הכלכליים חושבו למשקי בית שבהם ראש משק הבית מעל גיל 25. **מעמד נמוך:** משקי הבית שהכנסתם נמוכה מ-75% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית).

השלכות על כלל החברה בישראל

1. אי מיצוי פוטנציאל הצמיחה

2. השלכות על היקף תשלומי ההעברה ותקבולי המיסים

3. מתח חברתי בין האוכלוסיות

מדיניות ותעסוקת חרדים

מאז שנות האלפיים

שינוי תפיסת המדיניות - 'מרווחה לתעסוקה'

- ❑ קיצוץ קצבאות
- ❑ צעדים אקטיביים לעידוד תעסוקה - מרכזי ויסקונסין, הנהגת 'מס הכנסה שלילי' (מענק עבודה), הרחבת סבסוד מעונות היום, מסלול תעסוקה לחרדים ועוד
- ❑ הצבת יעדי תעסוקה לנשים ולגברים - 63%

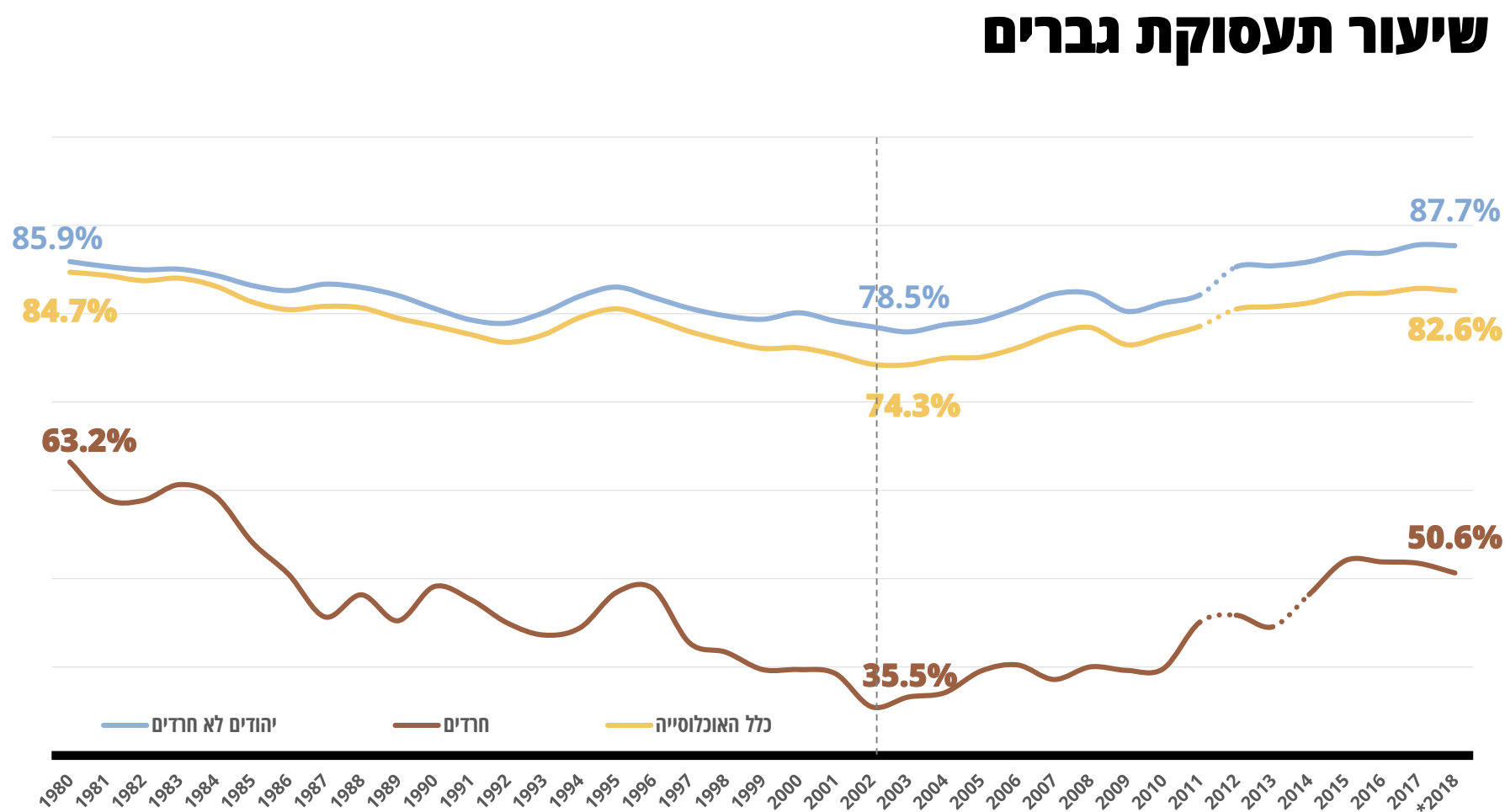
צבא

- ❑ הקלות על יציאה לעבודה של בני ישיבה
- ❑ מסלולים ייעודיים לגברים חרדים בצבא

ברקע, השפל בעולם בתחילת שנות האלפים הוביל לצמצום היקף התמיכות מחו"ל בתלמידי הישיבות

תעסוקת גברים

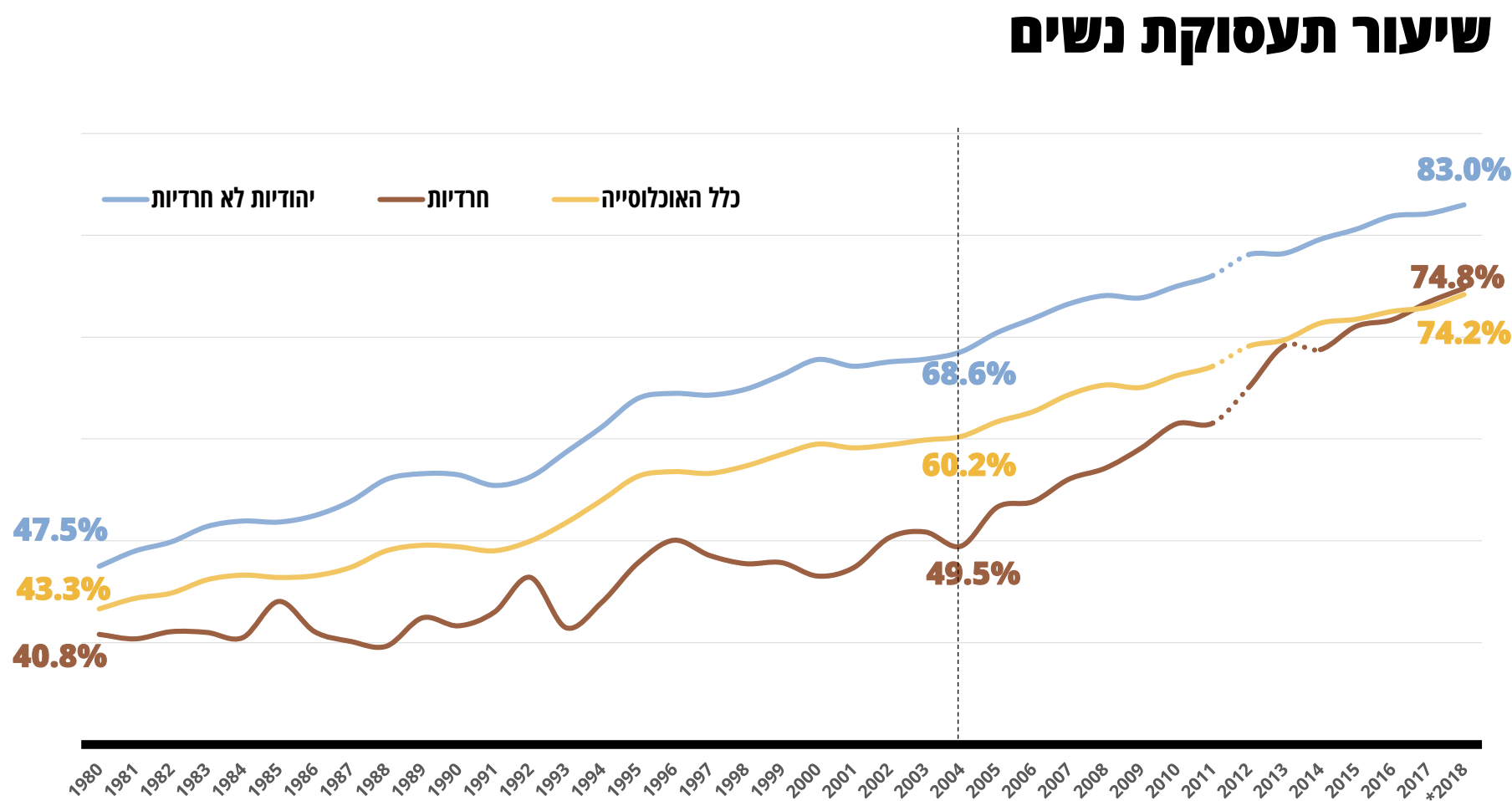
גברים חרדים חזרו למעגל העבודה

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, 2017. עיבודים לנתוני סקרי כוח אדם לשנים 1980–2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. חרדים - עד 2014 לפי הגדרת בית ספר אחרון, החל מ-2014 (כולל) לפי הגדרה עצמית.
 *גילי עבודה עיקריים (25–64). קיים שבר בסדרה בשל שינוי במבנה הסקר ובשיטת הפקידה בשנת 2012. * שנת 2018 מחושבת לפי שלושת הרבעונים הראשונים.

תעסוקת נשים

האצה בקצב הצטרפות נשים חרדיות לשוק העבודה

מקור: קסיר (קלינר) ניצה, 2017. עיבודים לנתוני סקרי כוח אדם לשנים 1980-2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. חרדיות- עד 2014 לפי הגדרת בית ספר אחרון, החל מ-2014 (כולל) לפי הגדרה עצמית. *גילי עבודה עיקריים (25-64). קיים שבר בסדרה בשל שינוי במבנה הסקר ובשיטת הפיקודה בשנת 2012. * שנת 2018 מחושבת לפי שלושת הרבעונים הראשונים

האם הגענו לנחלה ולמנוחה?

גברים חרדים בשוק העבודה

☐ כמחצית מהגברים החרדים מועסקים (50.6%)

- נמוך בהשוואה לממוצע בקרב גברים יהודים לא חרדים – כ-88%
- נמוך בהשוואה לעבר – כ-63% בשנת 1980
- רחוק מהיעד הממשלתי שהוצב לשנת 2020

☐ נבלם הגידול של שיעור התעסוקה, ולאחרונה מסתמנת אף ירידה

☐ השכר הממוצע של עובד חרדי נמוך בכ-45% משל יהודי לא-חרדי

האם הגענו לנחלה ולמנוחה?

נשים חרדיות בשוק העבודה

□ עמדנו ביעד שנקבע לשיעור תעסוקת נשים חרדיות ועברנו אותו

□ אך, שיעור התעסוקה האיכותית אינו מספק

- השכר הממוצע נמוך בכ-28% בהשוואה לאישה לא חרדית
- ריכוז גבוה בענף החינוך – 42% (בהשוואה ל-19% בקרב יהודיות לא חרדיות)
- עובדות פחות שעות, ושיעור המועסקות במשרה חלקית שלא מרצון גבוה
- שיעור גבוה מדווחות שחוו הפרות של זכויות בעבודה

מקור: קסיר (קלינר) ניצה ואסף צחור-שי, "על עובדים מאוגדים, חרדים ומה שביניהם", המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2016; קסיר (קלינר), שלומית שהינו-קסלר ואסף צחור-שי, "בין בחירה לאין ברירה – מה משפיע על היקף שעות העבודה של נשים חרדיות", משפט חברה ותרבות א (המשפט והחרדים בישראל), בעריכת חיים זיכרמן ויורם מרגליות 2018 (בקרוב).
נתונים: הסקר החברתי לשנת 2015 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, לגילי 20 ומעלה (דיווחים עצמיים). סקר כוח אדם וסקר הוצאות משקי הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. גילי 25–64.

❑ החלטות הממשלה והשלכותיהן

❑ שילוב בתעסוקה איכותית

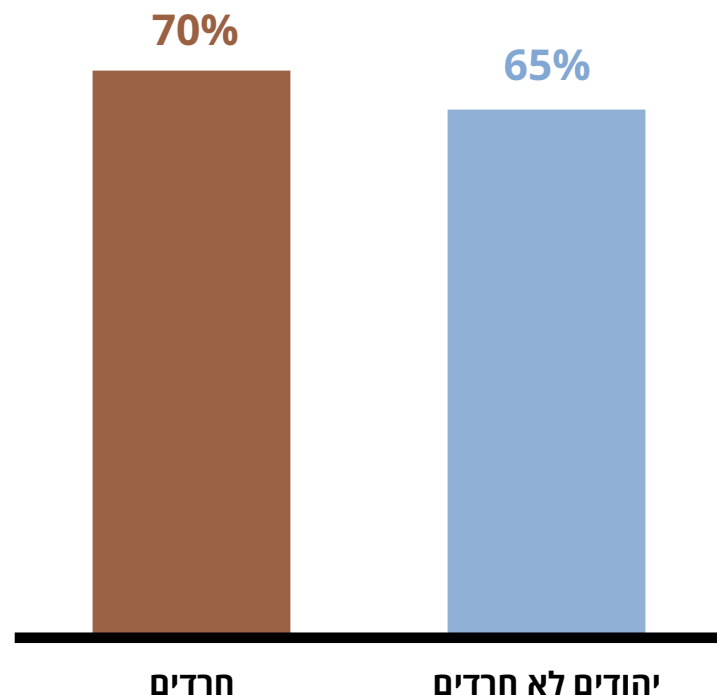
❑ מדיניות המביאה בחשבון את המאפיינים התרבותיים הייחודיים של החברה החרדית

- במשפחות רבות נשים הן המפרנסות העיקריות
- הסתייגות של חלק מהחברה החרדית מלימודים אקדמיים
- ועוד

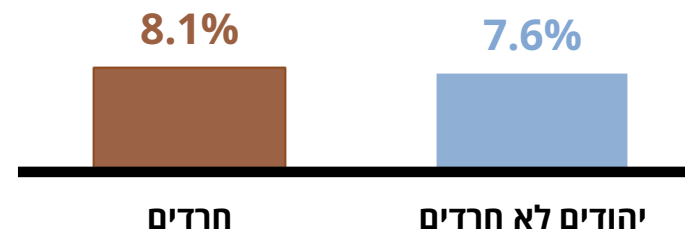
אתגרים מוטיבציה לעבודה

התייחסות שונה
ל'כסף' ולעושר
(**'פרדוקס העוני'**),
ולכן המוטיבציה של
החרדים לשפר את
מצבם הכלכלי, קטנה
יחסית

שיעור המרוצים ממצבם הכלכלי, 2017

שיעור האנשים שחשים עניים, 2017

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
נתונים: עדכון נתונים מהסקר החברתי לשנת 2017 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, בני 20 ומעלה.

תפיסה תרבותית

- ❑ קבוצת הייחוס של החרדים היא החברה החרדית ולא כלל האוכלוסייה
- ❑ 'הסתפקות במועט' - **"פֶּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמִים בַּמְּשׁוּרָה תִּשְׁתֶּה"** (מסכת אבות, פרק ו', משנה ד')

דרכי ההתמודדות עם ההכנסה הנמוכה

- ❑ **סיוע ועזרה הדדית** – ציווי הלכתי ונורמות קהילתיות המאפיינות קהילה סגורה
 - תרומות – **"שקולה צדקה כנגד כל המצוות"** (מסכת בבא בתרא, דף ט)
 - התנדבות – **"אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ וְלְאָחִיו יֹאמַר חֲזָק"** (ישעיהו, מ"א, ו')
 - הלוואות ללא ריבית ובפריסה נוחה – **"אֶל-תִּקַּח מֵאֲתוֹ נֶשֶׁךְ וְתִרְבִּית"** (ויקרא כה, לו)

❑ דפוסי צריכה שונים

- ❑ **סל מוצרים זול יותר** - רכישות קהילתיות ומותגים ייעודיים זולים יותר

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על תרבות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות. נתונים: הסקר החברתי לשנת 2016 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בני 20 ומעלה.

הגורמים לעוני (פלוג וקסיר קלינר*)

❑ מספר נמוך של מפרנסים במשק הבית

❑ תכני הלימוד מותאמים חלקית לשוק העבודה

❑ מספר רב של ילדים

לימוד תורה כאתוס
"ותלמוד תורה כנגד כלם" (משנה פאה א א)

"כל המוסיף נפש אחת מישראל, כאילו בנה עולם" (משנה תורה, הלכות אישות, טו, טז)

בחירה בדרך חיים שמשמעותה עוני, אך עם רמת תועלת גבוהה יותר

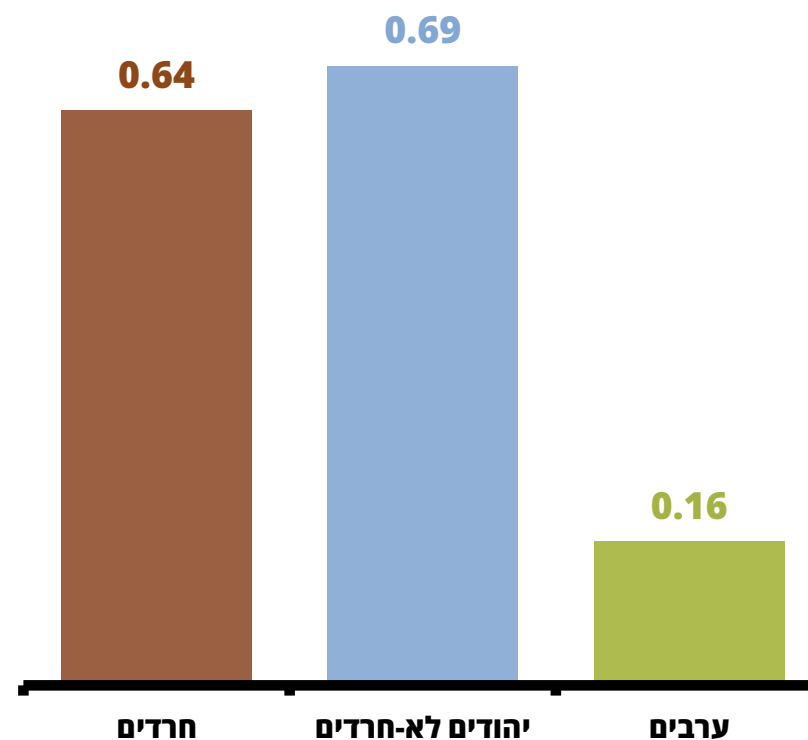
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017. "על מרבנות ועוני בחברה החרדית – היבטים שונים של עוני בחברה החרדית", המכון החרדי למחקרי מדיניות.
* מתוך: פלוג קרנית וניצה קסיר קלינר, "על עוני עבודה ומה שביניהם", רבעון למכלה.

מדד איכות החיים

מדד איכות החיים (סקאלה בין 0 ל-1)

ב-4 מ-9 תחומים, איכות החיים של החרדים במקום הראשון:

- בריאות
- רווחה אישית וחיי משפחה
- חיי קהילה וחברה
- ביטחון אישי

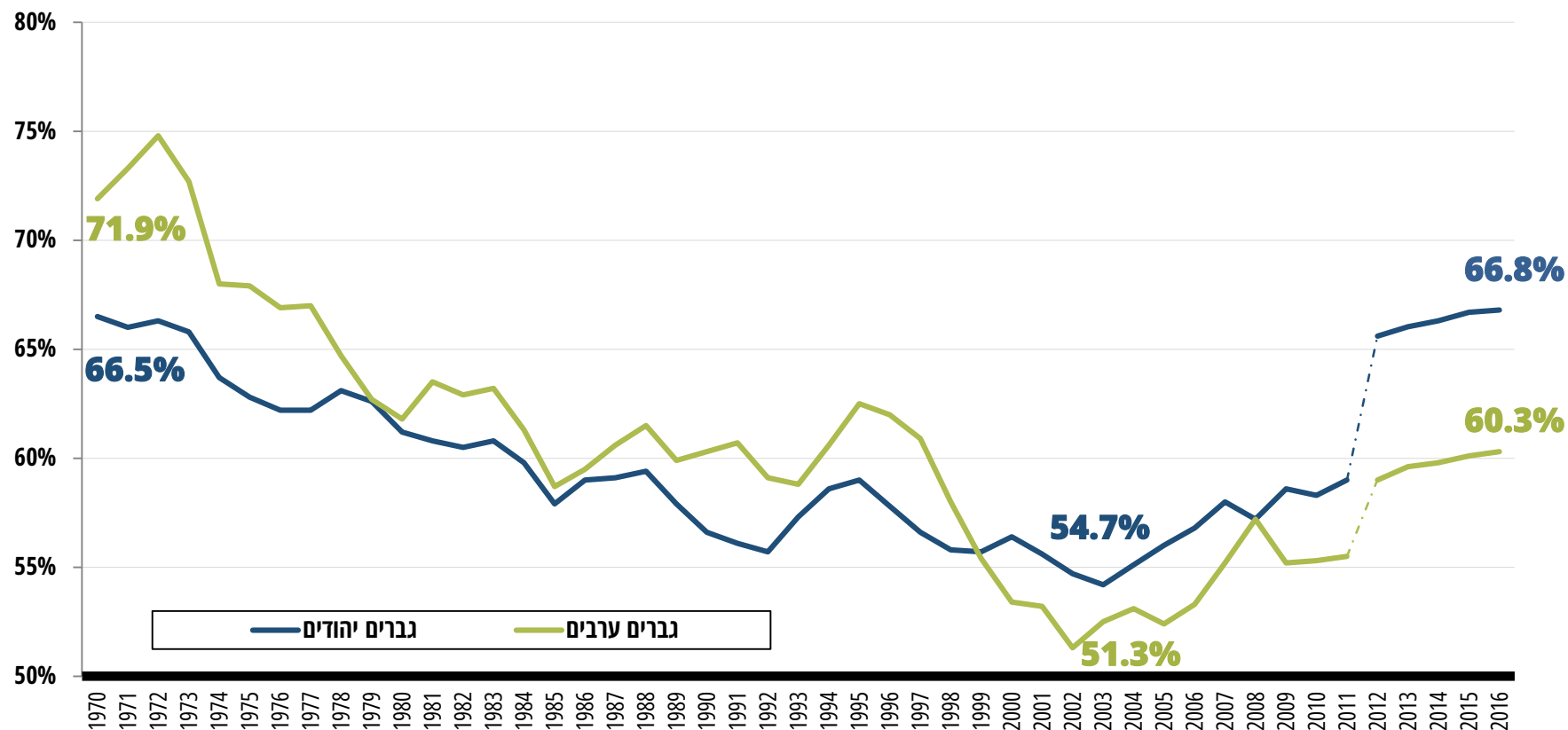
מקור: ניצה (קלינר) קסיר ודמיטרי רומנוב, 2018. "איכות חיים של אוכלוסיות בחברה הישראלית – מבט השוואתי", המכון החרדי למחקרי מדיניות.

ערביי ישראל

תעסוקה - עובדות מרכזיות

תעסוקה

שיעור תעסוקה של גברים¹

שיעור התעסוקה של גברים ערבים נמוך יחסית

המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions".
¹בסדרה יש שבר שכן שונו הגדרות התעסוקה בין שנת 2011 ל-2012, מתעסוקה אזרחית לתעסוקה הכוללת גם תעסוקה צבאית.

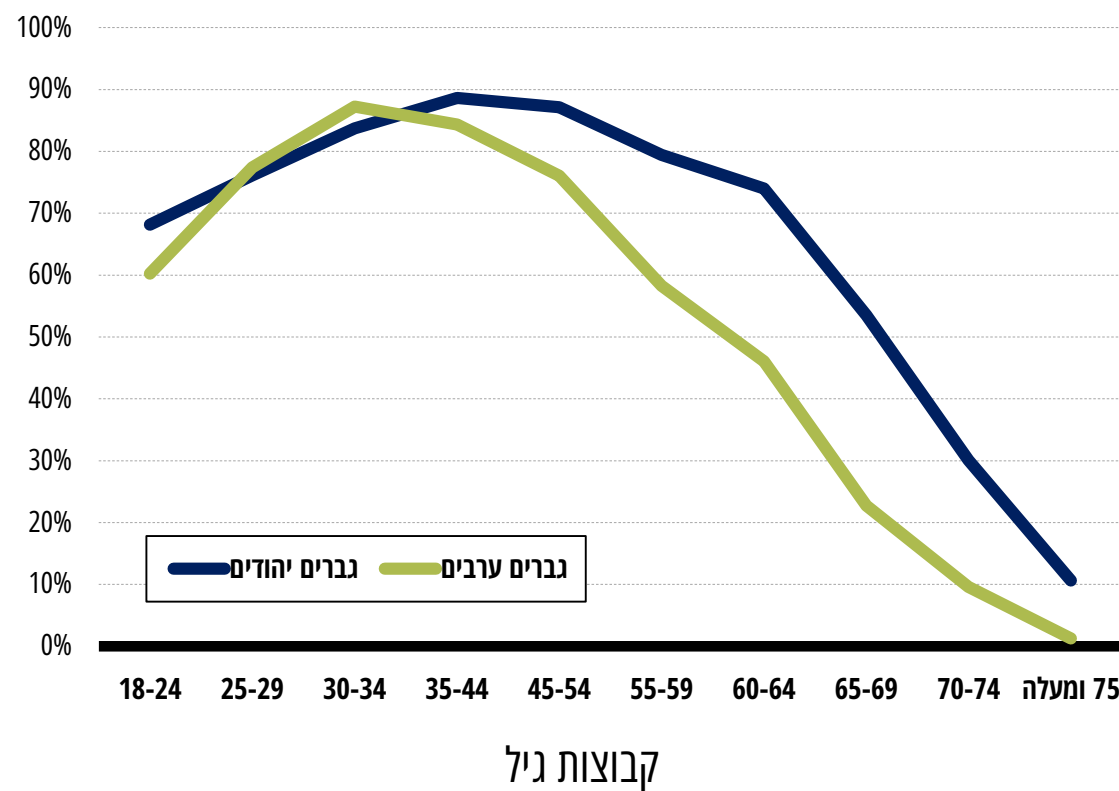
תעסוקה

הגברים הערבים
פורשים מהעבודה בגיל
צעיר

שיעורי תעסוקה של גברים, לפי גיל (אחוזים)

פרישה מוקדמת של ערביי ישראל
חריגה בהשוואה:

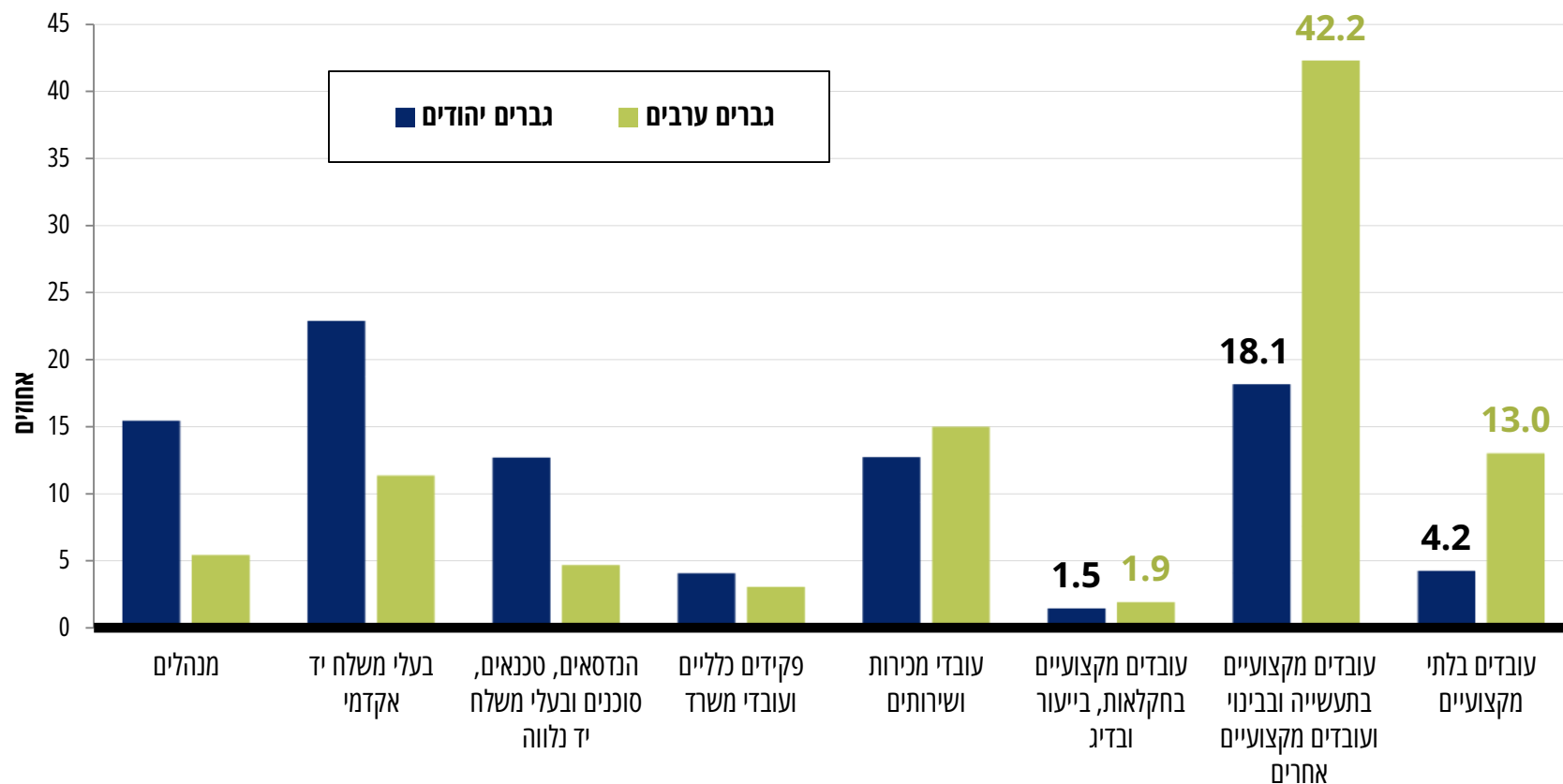
- למדינות מערביות
- למדינות מוסלמיות
- וערביות אחרות ובכלל זה
- ברשות הפלסטינית

המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions".
נתונים: עיבודים לסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עיבודים מעודכנים לשנת 2016.

תעסוקה

תעסוקת גברים לפי משלח יד

הגברים הערבים
מרוכזים במקצועות
הצווארון כחול

המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), ["The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions"](#).
נתונים: עיבודים מסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עיבודים מעודכנים לשנת 2016. (לא כולל לא ידוע)

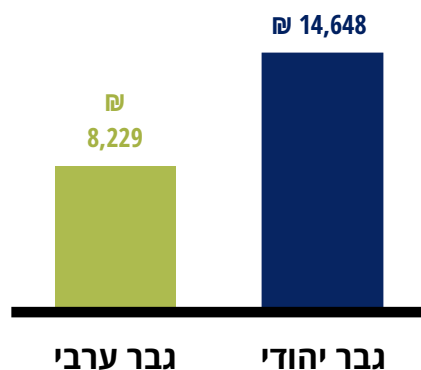
הבעיות המרכזיות של גברים ערבים בשוק העבודה

ריכוז תעסוקתי במשלחי יד המתאפיינים במיומנות נמוכה וצורך בכושר פיסי

❑ פרישה מוקדמת מהעבודה, המתאפשרת בשל:

- קיומן של תמיכות ממשלתיות
- מאפיין תרבותי - תמיכת הילדים בהוריהם מגיל צעיר

שכר לעובד

❑ שכר ממוצע נמוך יחסית *

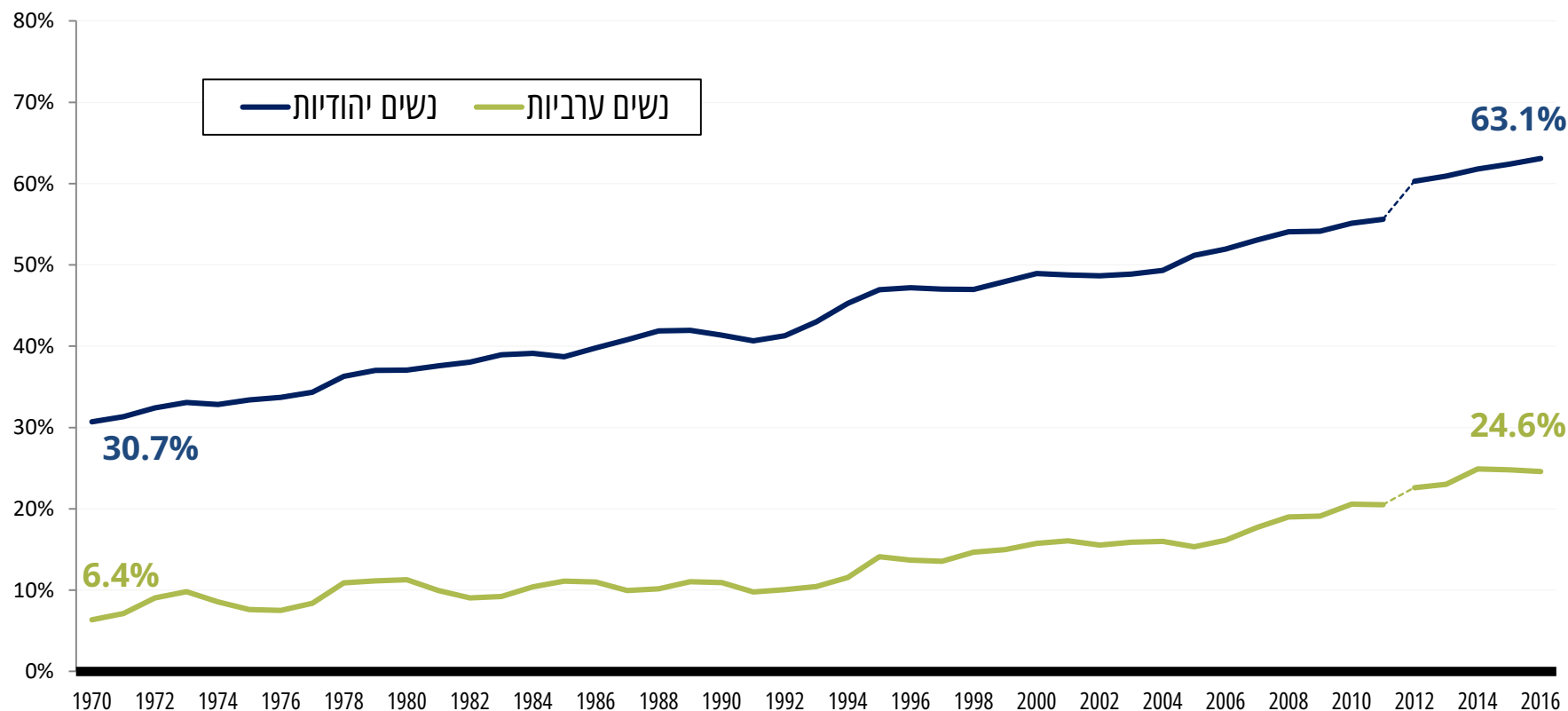
- השכר הממוצע של גבר ערבי נמוך משכרו של גבר יהודי ב-44%
- הפער בשכר משקף פערים בשכר לשעת עבודה (ובפריון עבודה)
- מספר שעות העבודה דומה

שיעור גבוה יחסית של גברים בעלי השכלה אקדמית אינם מועסקים במקצועות הלימוד שלהם

מתוך: ישיב ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2010, "זפוסטי ההשתתפות של ערביי ישראל בשוק העבודה", סקר בנק ישראל 84.
* עיבודים מעודכנים מסקר הוצאות משק הבית 2016 של הלמ"ס. (עיבוד לגילי העבודה העיקריים).

תעסוקה

שיעור תעסוקה של נשים¹

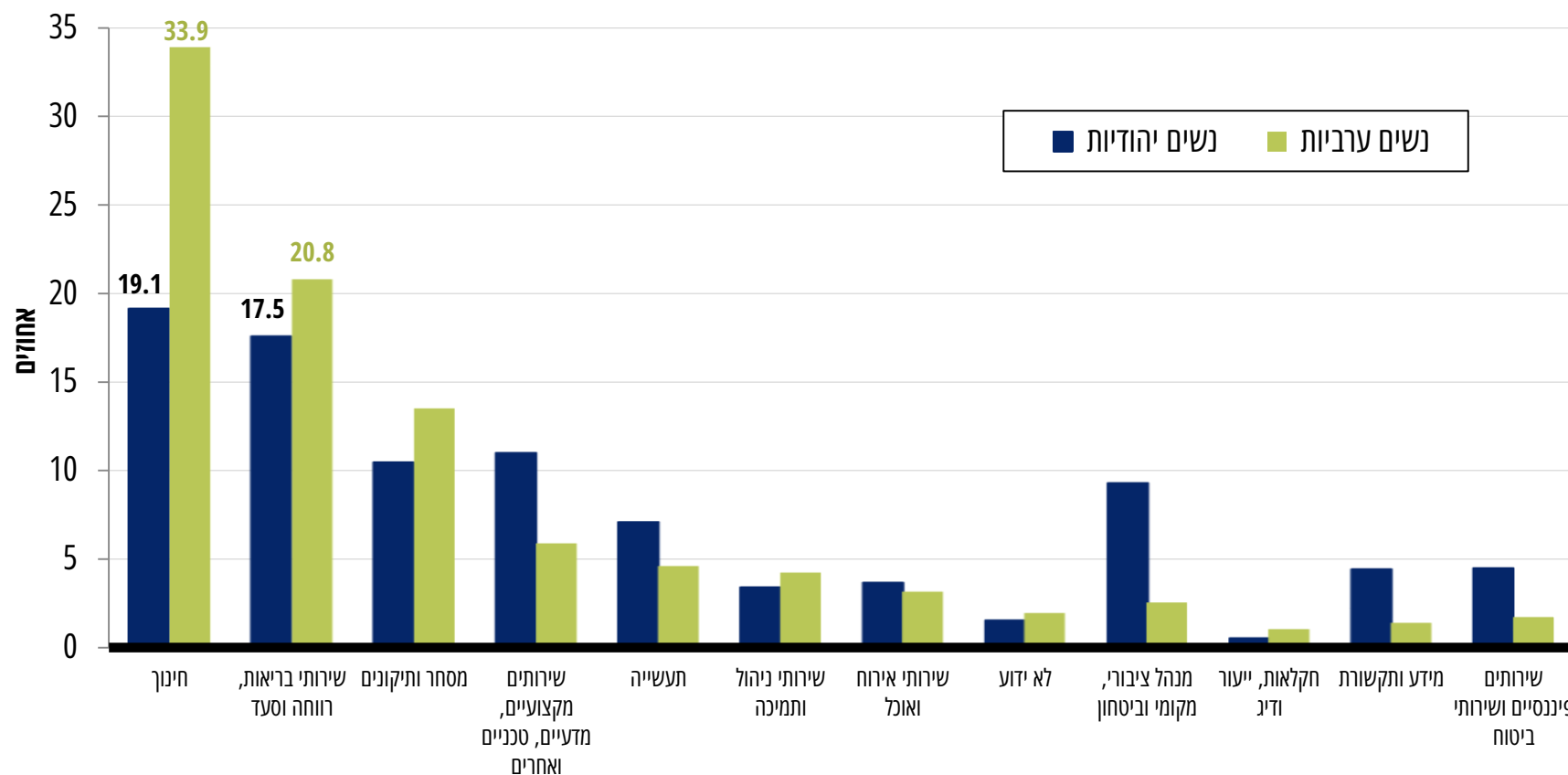

שיעור התעסוקה של נשים ערביות עלה, אך הפער בין האוכלוסיות גדל

המקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions".
נתונים: ועיבודים מעודכנים מסקרי כוח אדם של הלמ"ס, בני 15 ומעלה, שנים 1970_2016.
¹ בסדרה יש שבר שכן שונו הנדרות התעסוקה בין שנת 2011 ל-2012, מתעסוקה אזרחית לתעסוקה הכוללת גם תעסוקה צבאית.

תעסוקה

תעסוקת נשים, לפי ענף

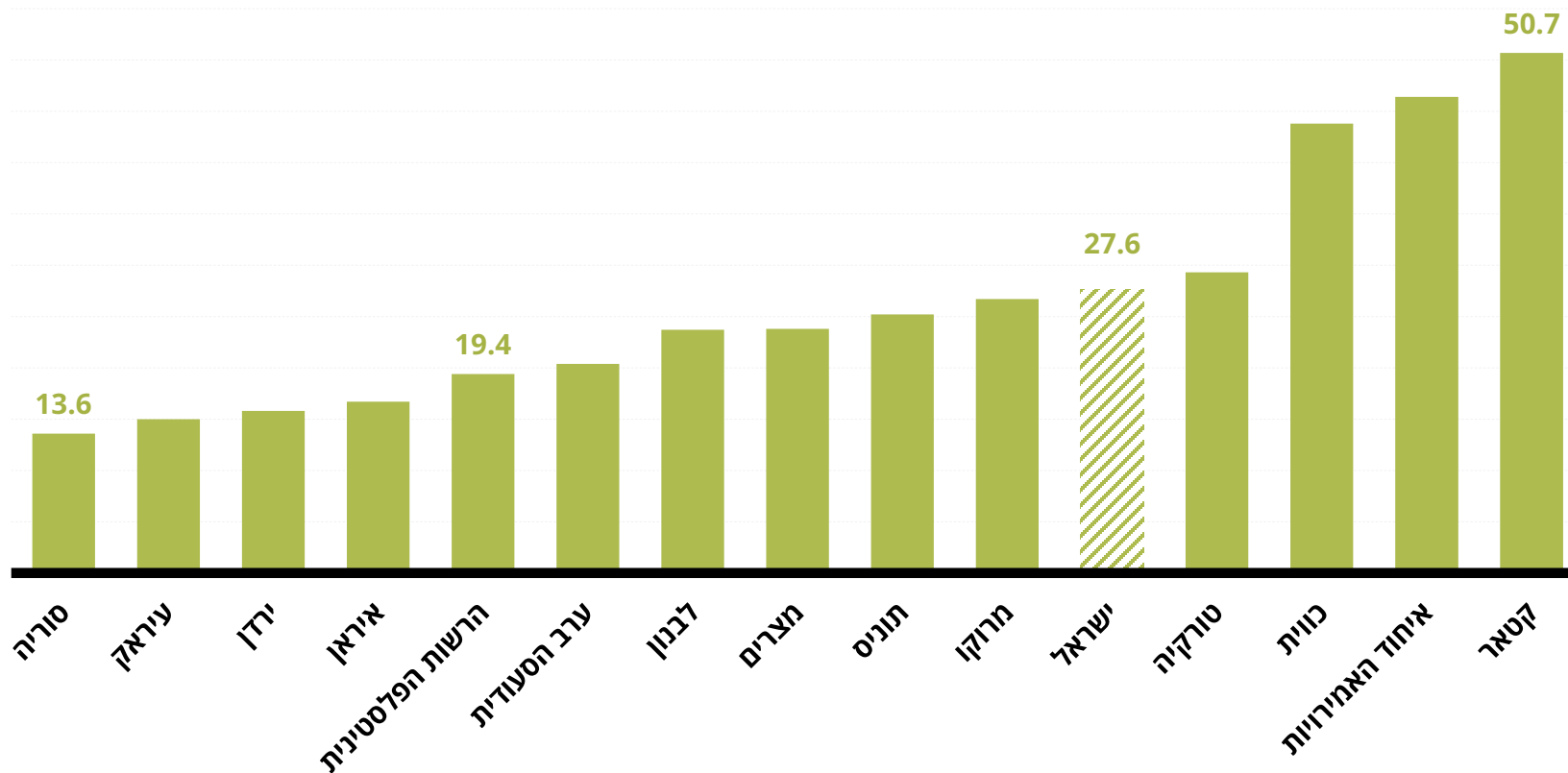
הנשים הערביות מרוכזות בענפי השירותים הציבוריים

ושיעור גבוה עובדות בחלקיות משרה

מקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), ["The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions"](#)
 נתונים: עיבודים מסקר כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עיבודים מעודכנים לשנת 2016.

תרבות ותעסוקת נשים

שיעור התעסוקה של נשים ערביות בישראל אינו חריג בהשוואה למדינות ערביות ומוסלמיות אחרות

נתונים: אתר הבנק העולמי ו-PCBS: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הפלסטינית והשנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2014. (מתוך: קסיר (קלינר), 2018).

היבטים שונים של מאפיינים תרבותיים-מסורתיים / שמרנות

□ שליטה במיומנויות ובטכנולוגיות מודרניות

□ דעות לגבי תפקידה המגדרי ומעמדה של אישה

- דעות של הבעל
- דעות של ההורים של הבעל ושל האישה (והאחים)
- דעות של האישה

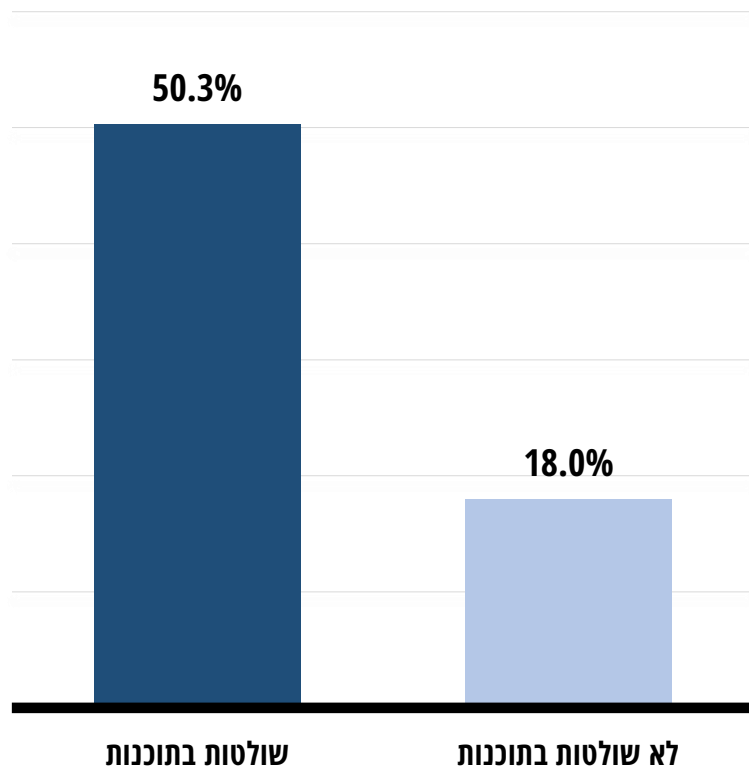
□ שמרנות דתית

קיים מתאם בין ההיבטים השונים של המסורתיות / השמרנות

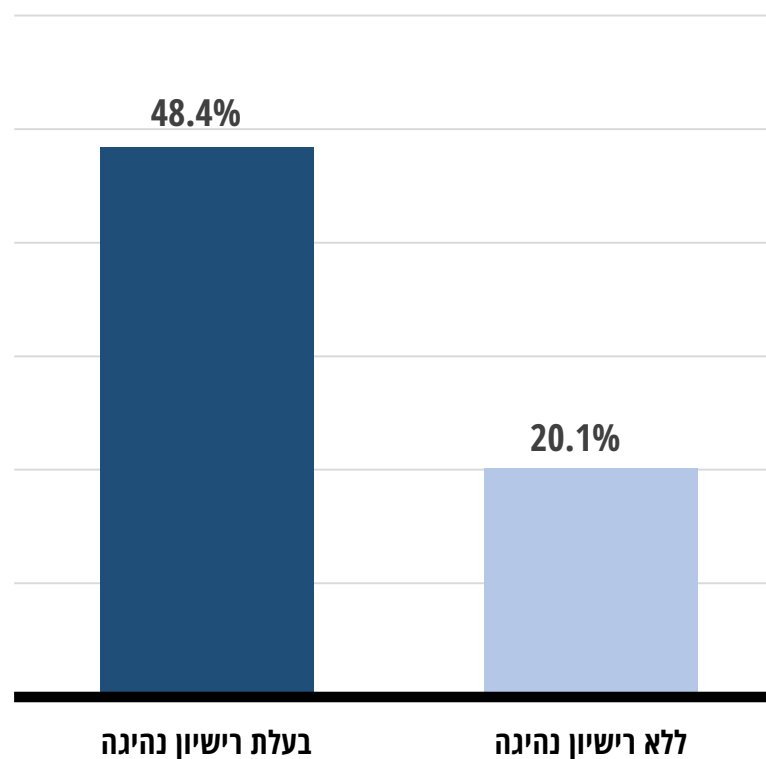
מקור: ניצה (קלינר) קסיר, סאמי מיערי וגלי ליס-גינסבורג (סרם פורסם), "עמדות תרבותיות, רמת דתיות, ידע מודרני ותעסוקת נשים ערביות – ממצאי סקר נשים בחברה הערבית". משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים.

תרבות ותעסוקת נשים שליטה בטכנולוגיות מתקדמות

שיעור מועסקות לפי שליטה בתוכנות עבודה בסביבה ממוחשבת

שיעור מועסקות לפי בעלות על רישיון נהיגה

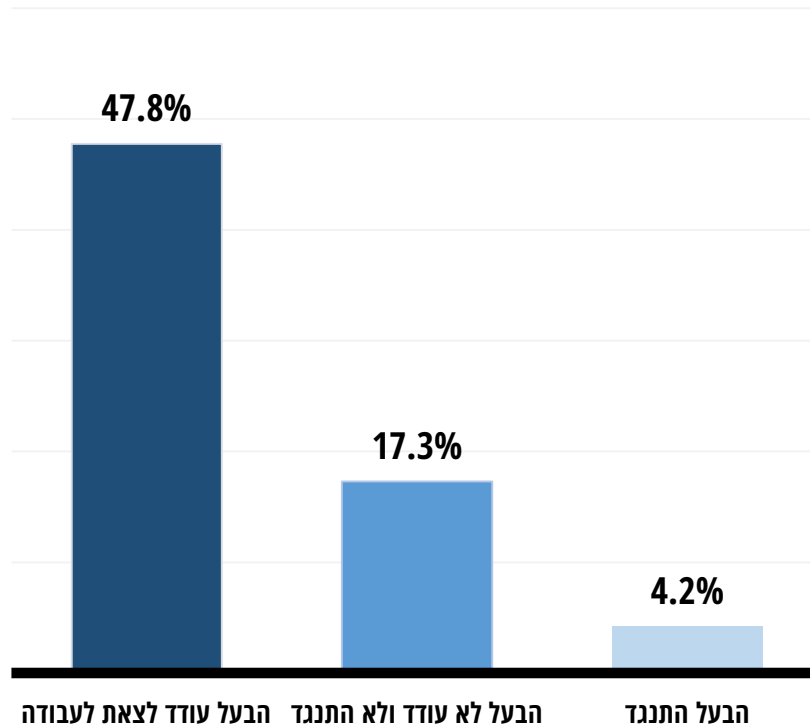
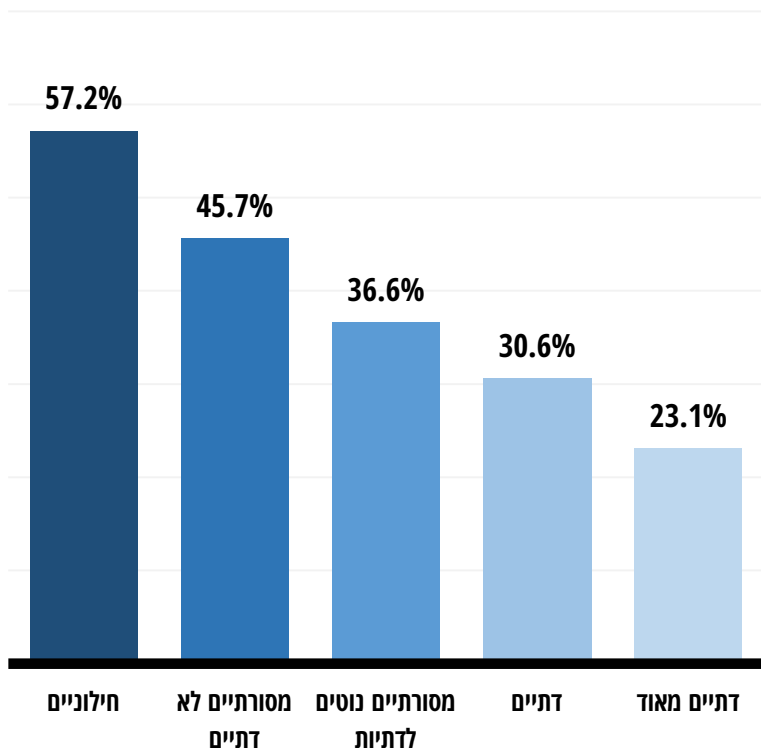

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, סאמי מיעארי וגלי ליס-גינסבורג (טרם פורסם), "עמדות תרבותיות, רמת דתיות, ידע מודרני ותעסוקת נשים ערביות – ממצאי סקר נשים בחברה הערבית". משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים. **נתונים:** עיבוד לנתונים מסקר שנערך למחקר של ישיב עון, סמי מיעארי וניצה (קלינר) קסיר. סקר במימון משרד הכלכלה.

תרבות ותעסוקת נשים

שיעור המועסקות לפי רמת דתיות של ההורים

שיעור המועסקות לפי עמדות הבעל על יציאת האישה לעבודה

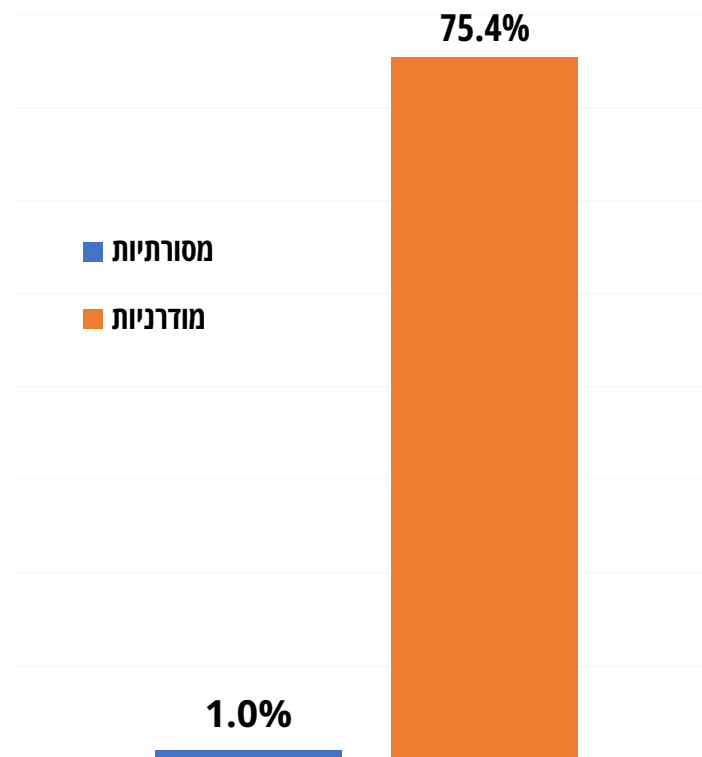

מקור: ניצה (קלינר) קסיר, סאמי מיעארי וגלי ליס-גינסבורג (טרם פורסם), "עמדות תרבותיות, רמת דתיות, ידע מודרני ותעסוקת נשים ערביות – ממצאי סקר נשים בחברה הערבית". משרד העבודה והרווחה והשירותים החברתיים.
נתונים: עיבוד לנתונים מסקר שנערך למחקר של ישיב עון, סמי מיעארי וניצה (קלינר) קסיר. סקר במימון משרד הכלכלה.

תרבות ותעסוקת נשים

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה נשים ערביות מודרניות לעומת מסורתיות

מודרניות מול מסורתיות (תרגיל שרירותי)
חלוקה לפי מספר שנ"ל, מצב משפחתי, ידע באנגלית, שימוש במחשב, רישיון נהיגה, עמדות לגבי תפקיד האישה בבית [מודרניות כ-10% מהאוכלוסייה, מסורתיות כ-20%]

מקור: ישיב ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2010, "דפוסי ההשתתפות של ערביו ישראל בשוק העבודה", סקר בנק ישראל 84, עמ' 39-86
* עיבודים מעודכנים מהסקר החברתי של הלמ"ס. (נשים בגילים 25-44).

גורמים המסבירים פערי תעסוקה בין אוכלוסיות

❑ העדפות אישיות תרבותיות

❑ חסמים טרום-שוק-העבודה – חסמים לרכישה של הון אנושי

- הקצאת משאבים לא זהה
- אפליה/העדפה-מתקנת בקבלה ללימודים
- הבדלים באיכות בתי-הספר של הקבוצות השונות
- נורמות חברתיות המונעות מחברי קבוצה כלשהי לעסוק במקצוע מסוים

❑ חסמים הקשורים בשוק העבודה

- אפליה / העדפה מתקנת
- תרבות
- היעדר רשת נטוורקינג
- רמת תחבורה ותשתיות נמוכה, מחסור באזורי תעסוקה נגישים
- חסמי יציאה לשוק העבודה כמחסור במסגרות לגיל הרך
- חולשה של רשויות מקומיות

מקור: ישיב ערן וניצה (קלינר) קסיר, 2012, "נשים ערביות בשוק העבודה בישראל: מאפיינים וצעדי מדיניות", הרבעון למכללה 2011, 1-2, מרץ-יוני, עמ' 120-160.

בחינה אמפירית של החסמים [ישיב וקסיר (קלינר), 2018]

□ מודל שיווי משקל כללי [Hsieh, Hurst, Jones and Klenow (2018), המתבסס על Roy (1951)]

□ נבחנו אמפירית תפקידם היחסי של סוגי החסמים השונים – חסמים טרום-שוק-עבודה לרכישת הון אנושי (מקצוע) וחסמים בשוק העבודה לאחר רכישת המקצוע – ושל בחירת משלח יד:

- תקופה של כ-40 שנים
- 4 קבוצות אוכלוסייה: גברים ערבים, נשים ערביות, גברים יהודים ונשים יהודיות
- 3 קבוצות של מקצועות, לפי רמת הכישורים הנדרשת: גבוהה, בינונית ונמוכה
- 3 תקופות בחייו של האדם לאחר ההשקעה בלימודים ("צעירים", "בינוניים" ו"מבוגרים"): בכל תקופה הפרט בוחר בין עבודה במקצוע שלמד לבין עבודה במגזר הביתי

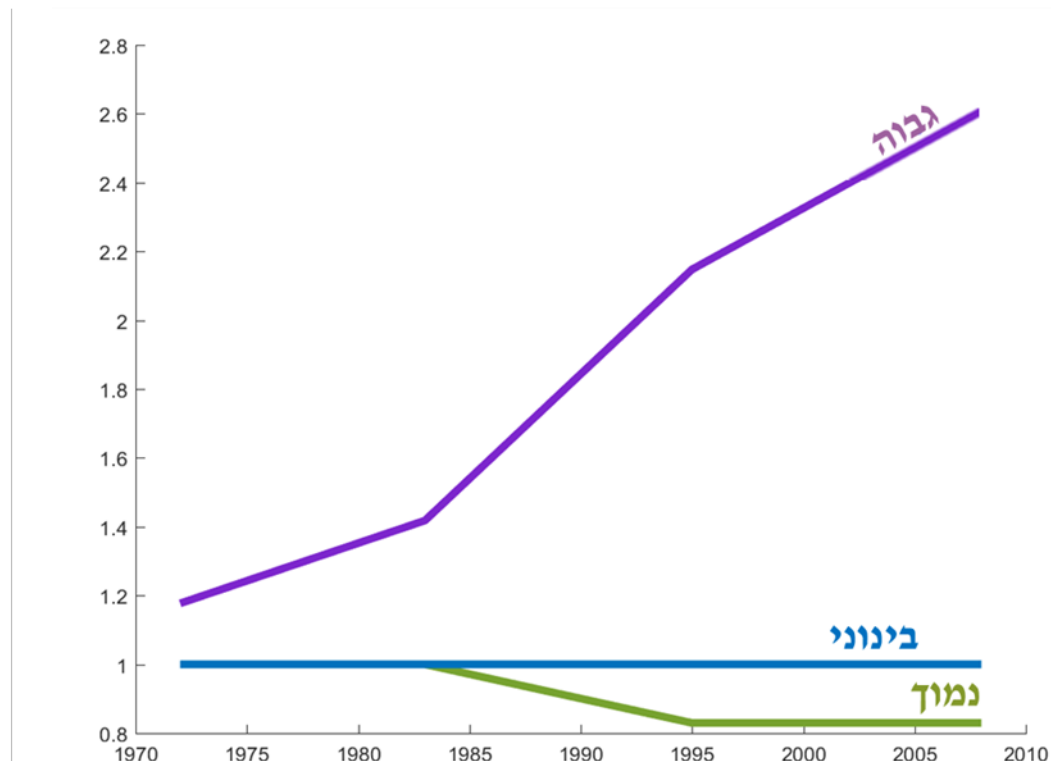
החסמים במודל הם חסמים יחסיים, המושווים לחסמים של גברים יהודים שנורמלו לערך 1

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרו). "[כלכלת החברה הערבית בישראל](#)", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים בכלכלת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

חסמי רכישת הון אנושי

גברים ערבים - חסמי רכישת הון אנושי (מקצוע)

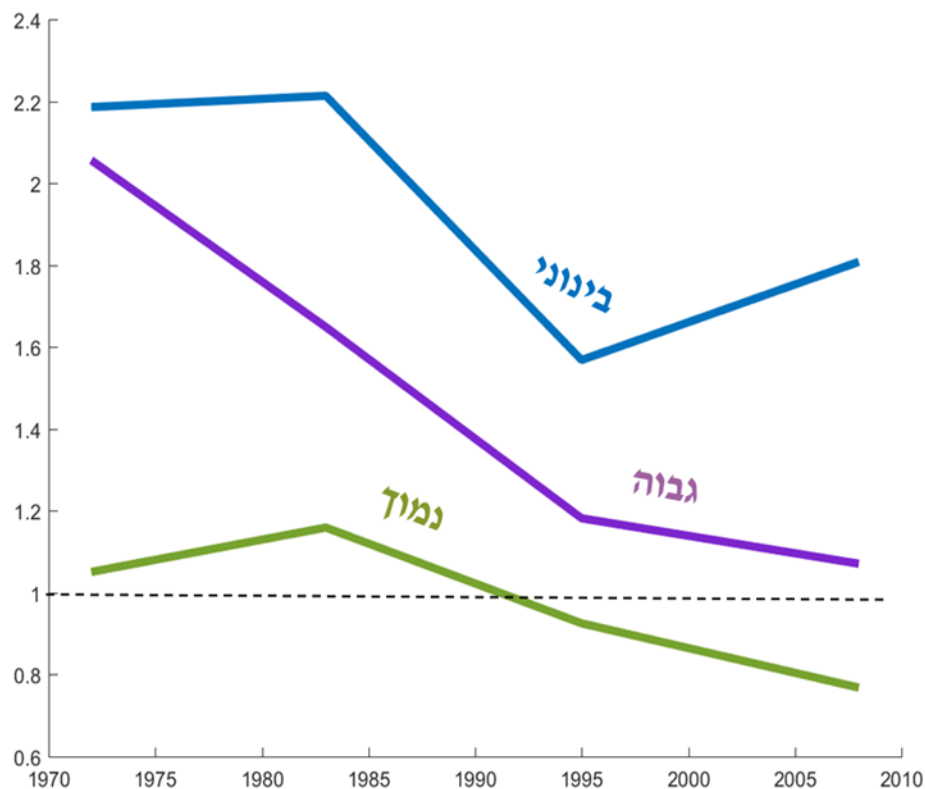
- עלייה ניכרת בחסמים העומדים מול גברים ערבים הבוחרים במקצועות המצריכים כישורים גבוהים
- במקצועות המצריכים כישורים בינוניים לא חלו שינויים על פני השנים
- במקצועות המצריכים כישורים נמוכים כמעט ולא חל שינוי (עם ירידה קטנה)

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרו). "מכללת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים במכללת השוק - המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

חסמים בשוק העבודה

גברים ערבים – חסמי שוק העבודה

❑ ירידה בחסמי שוק העבודה

❑ הירידה בולטת במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה, אך עדיין קיימים חסמים

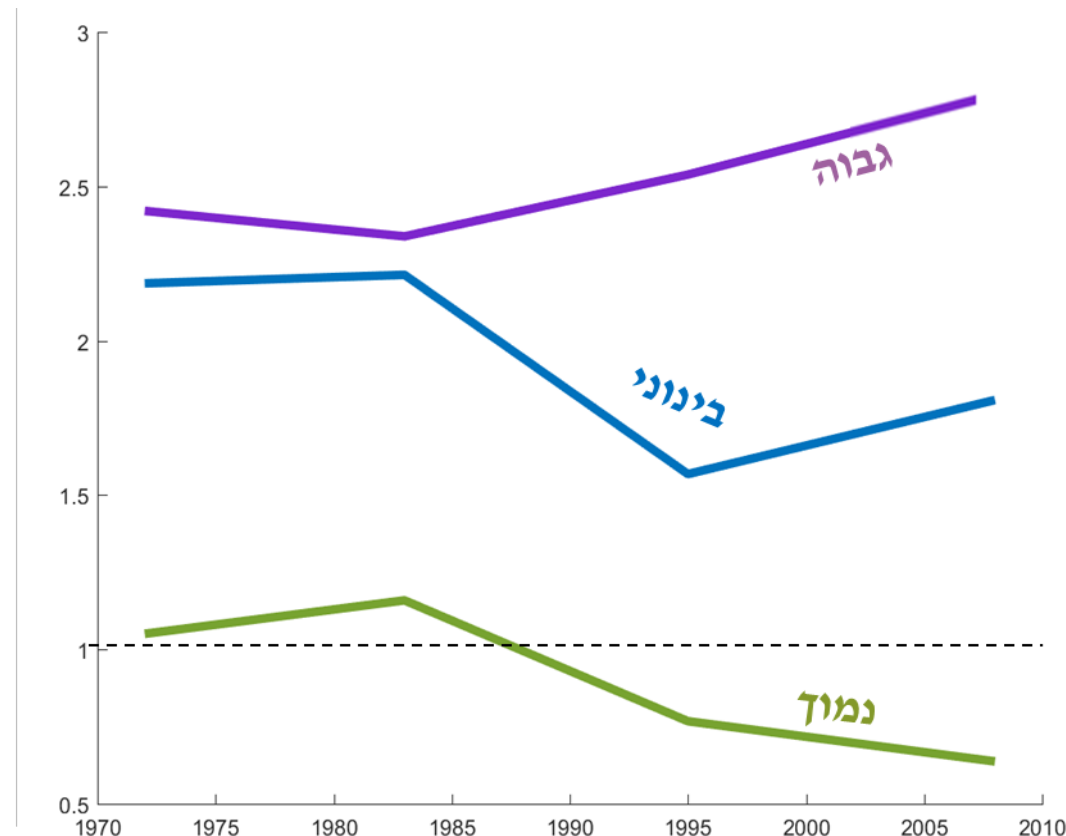
❑ במקצועות המצריכים מיומנות נמוכה אין חסמים בשוק העבודה, ומשנות ה-90 יש לגברים הערבים אף יתרון

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרוב). "כלכלת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים בכלכלת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

סיכום החסמים לתעסוקה

גברים ערבים - סיכום החסמים (לרכישת הון אנושי ובשוק העבודה)

- ❑ ירידה בחסמים במקצועות המצריכים מיומנות נמוכה או בינונית
- ❑ עלייה בחסמים במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה נובעת מעלייה בחסמים להון האנושי
- ❑ החסמים פועלים לריכוז גבוה יחסית במקצועות המצריכים מיומנות נמוכה, ובהינתן השכר הנמוך יחסית פועל לירידה בשיעור ההשתתפות

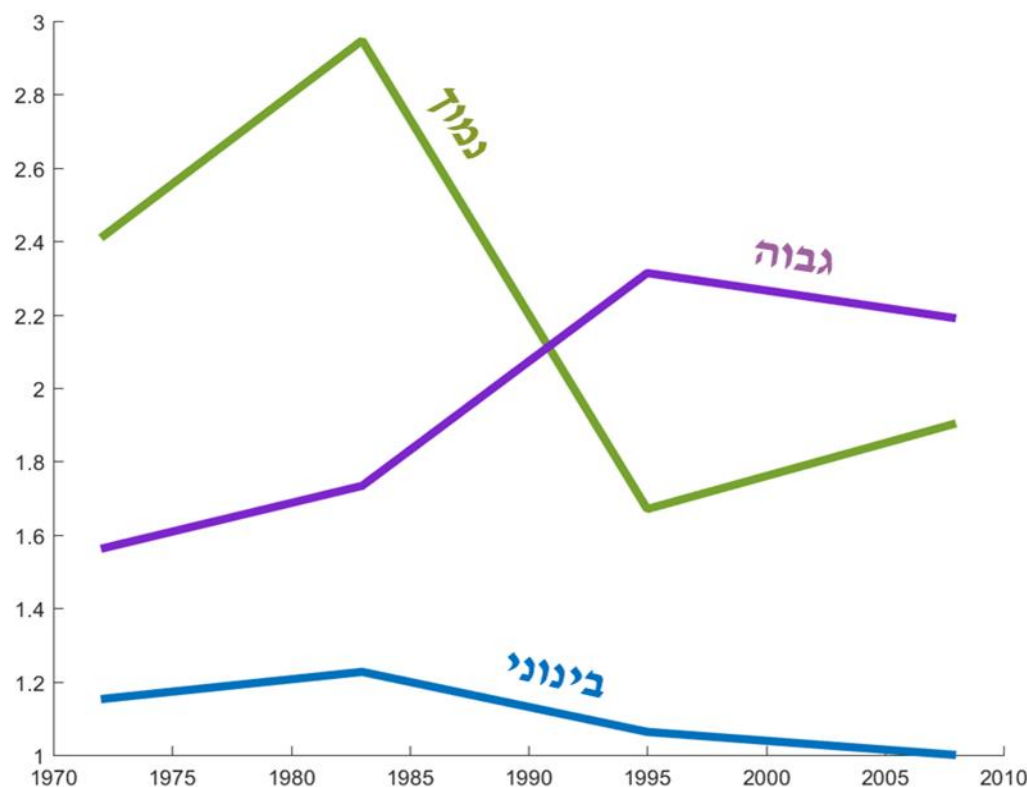
מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרוב). "מכללת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים במכללת השוק - המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

חסמי רכישת הון אנושי

נשים ערביות – חסמי רכישת הון אנושי (מקצוע)

לנשים ערביות קושי כפול בשל השתייכותן לקבוצת מיעוט ובהיותן נשים בחברה מסורתית:

- ❑ ירידה בחסמים במקצועות המצריכים מיומנות נמוכה או בינונית, בדגש על מיומנות נמוכה
- ❑ החסמים במקצועות המצריכים מיומנות בינונית, ירדו עד כדי סגירת הפער עם גברים יהודים
- ❑ עלייה בחסמים העומדים מול נשים ערביות במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה
- ❑ בסוף העשור הראשון של שנות האלפיים החסם המשמעותי הוא במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה, כשבשנות ה-70 החסם המרכזי היה באלה המצריכים מיומנות נמוכה

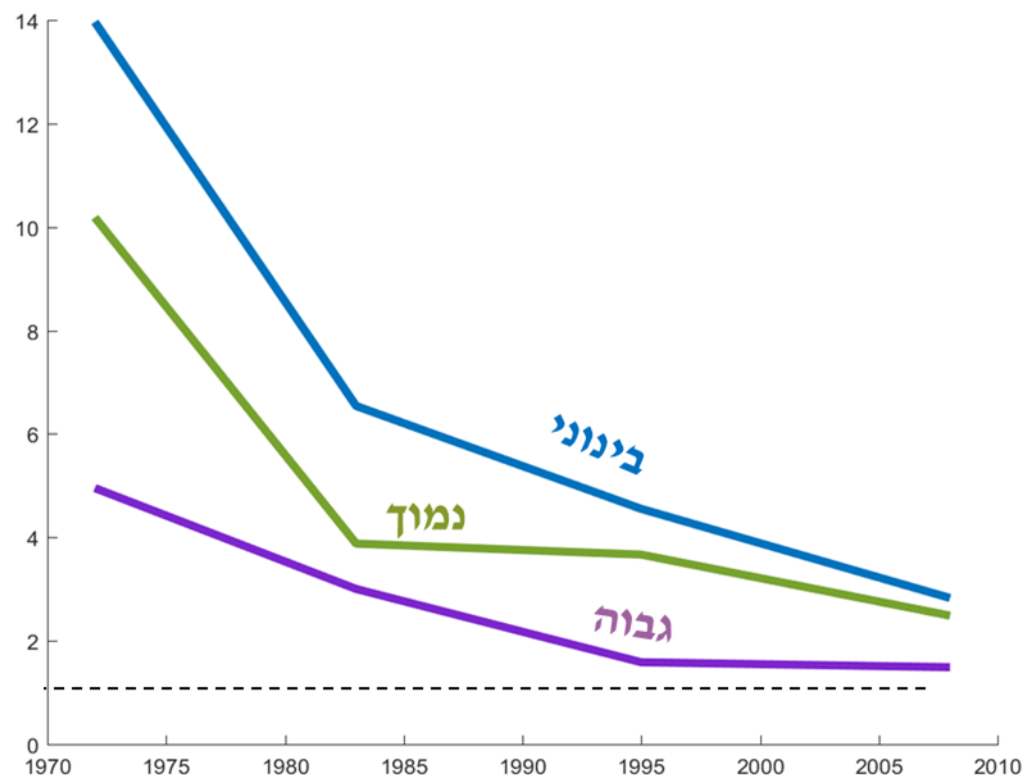

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרוב). "מכללת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים במכללת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

חסמים בשוק העבודה

- ☐ ירידה בחסמים בכל רמות המיומנויות
- ☐ הירידה המשמעותית ביותר במקצועות המצריכים מיומנות בינונית, והמתונה ביותר באלה המצריכים מיומנות גבוהה
- ☐ החסמים בשוק העבודה לנשים ערביות במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה, נמוכים וגבוהים רק במעט בהשוואה לאלה של גברים יהודים
- ☐ רמת החסמים נמוכה יותר ככל שמדובר במקצועות המצריכים רמת מיומנות גבוהה יותר

נשים ערביות - חסמי שוק העבודה

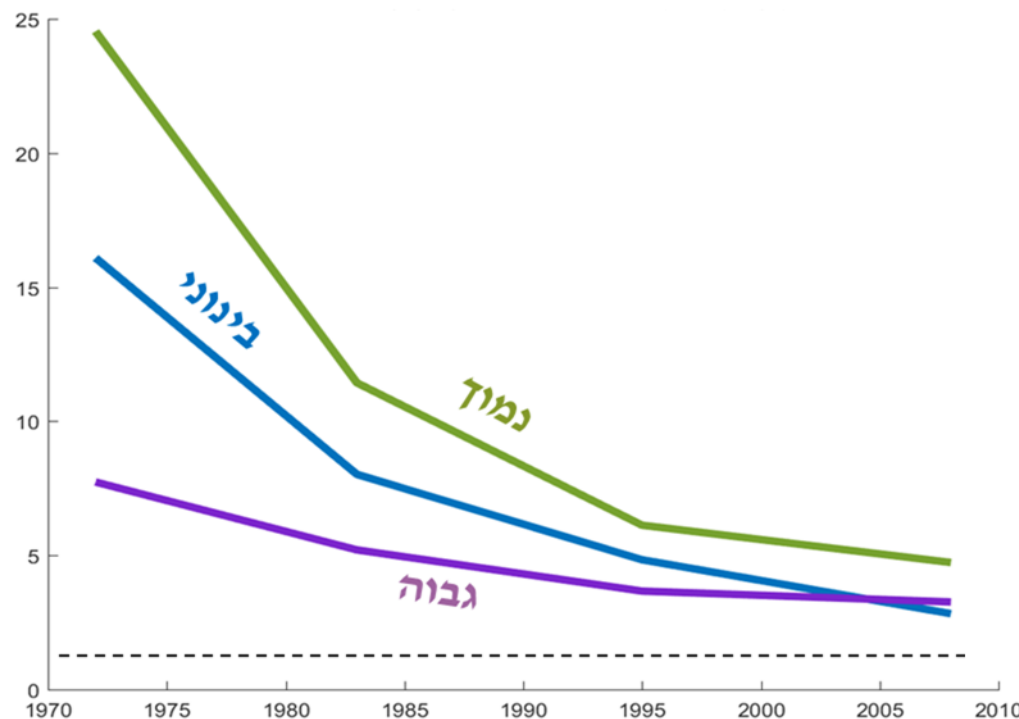

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרו). "כלכלת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים בכלכלת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

סיכום החסמים לתעסוקה

נשים ערביות – סיכום החסמים (לרכישת הון אנושי ובשוק העבודה)

- ☐ ירידה ניכרת בחסמים בכל המקצועות
- ☐ עדיין, קיימים חסמים גבוהים ביחס לשאר הקבוצות
- ☐ במקצועות המצריכים מיומנות נמוכה או בינונית, הירידה נובעת מירידה בשני סוגי החסמים
- ☐ במקצועות המצריכים מיומנות גבוהה, עלייה בחסמים לרכישת הון אנושי שיותר מקווצה בירידת חסמים בשוק העבודה
- ☐ הירידה בחסמים הובילה להשתלבות של נשים ערביות בשוק העבודה

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרו). "מכללת החברה הערבית בישראל", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים במכללת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

סיכום החסמים

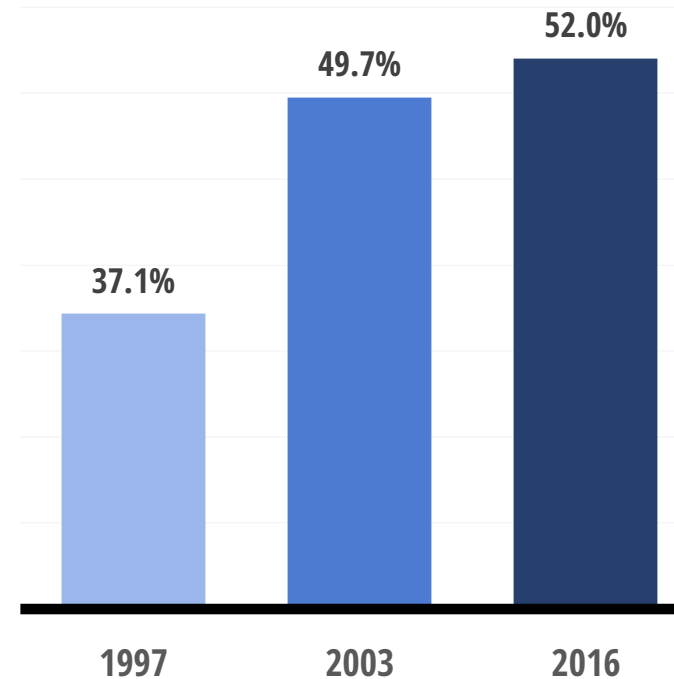
- ❑ בפני החברה הערבית עדיין יש חסמים הן בתקופה של טרום-שוק-העבודה (ברכישת הון אנושי) והן בשוק העבודה
- ❑ על פני זמן, ירידה בחסמים היחסיים בשוק העבודה (בהשוואה לגברים יהודים)
- ❑ תמונה מעורבת בכיווני השינויים בחסמים היחסיים ברכישת הון אנושי – עלייה בחסמים לרכישת מקצוע המצריך כישורים גבוהים, וירידה / יציבות בחסמים בקבוצות האחרות

מקור: ישיב, ערן, וניצה קסיר (קלינר), 2018 (בקרוב). "[מלכת החברה הערבית בישראל](#)", בתוך: אבי בן בסט, ראובן גרונאו ואסף זוסמן (עורכים), אורות וצללים בכלכלת השוק – המשק הישראלי 1995-2015. ירושלים: מכון פאלק.

השלכות של השילוב החלקי של ערביי ישראל

עוני ומעמד כלכלי

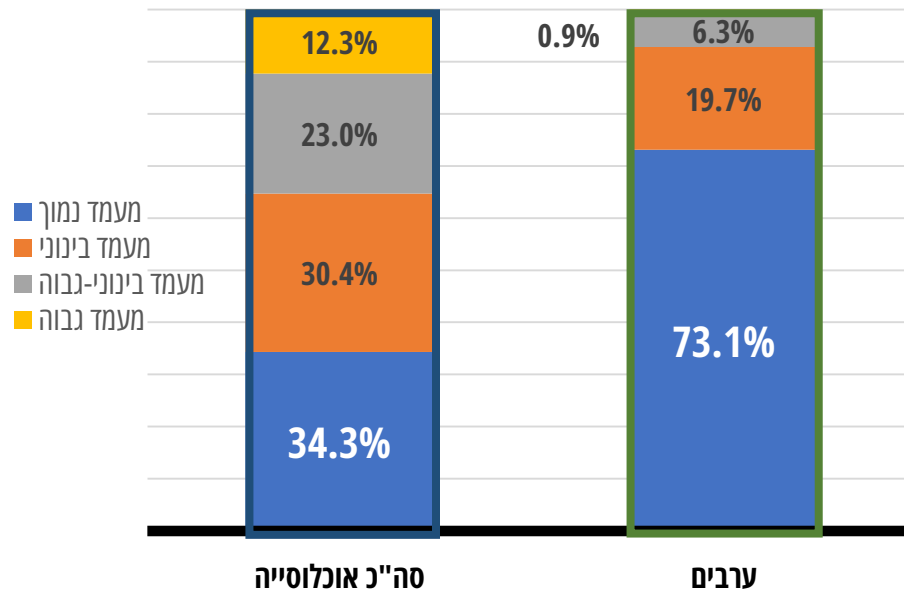
שיעור העניים בחברה הערבית, על פני זמן

48% מהעניים בישראל הם ערבים

מקור: עיבודים מסקרי הכנסות והוצאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפלגות המעמדות הכלכליים (לפי רמות הכנסה), נפשות

מעמד נמוך: משקי הבית שהכנסתם נמוכה מ-75% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית)

מעמד בינוני: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-75% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-125% (לנפש סטנדרטית)

מעמד בינוני-גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-125% מההכנסה החציונית ונמוכה מ-200% (לנפש סטנדרטית)

סטנדרטית

מעמד גבוה: משקי הבית שהכנסתם גבוהה מ-200% מההכנסה החציונית (לנפש סטנדרטית)

השלכות נוספות של השילוב החלקי בשוק העבודה

- ❑ הילדים נאלצים לסייע לפרנסת המשפחה – ויתור על רכישת השכלה, והתוצאה עוני בין-דורי
- ❑ פערים כלכליים ניכרים בין יהודים וערבים
- ❑ ניכור מהמדינה וממוסדותיה
- ❑ פגיעה משמעותית בתוצר
- ❑ הקטנת היקפי המיסוי והגדלת היקף תשלומי ההעברה
- ❑ פגיעה בחוסן הלאומי

מקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "[The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions](#)".

מדיניות ממשלתית

רציונל, עקרונות, מדיניות בשטח והשלכות

הרציונל העומד בבסיס המדיניות שנדרשת

היקף הבעיות

- ❑ מבניות ברמה מקרו-כלכלית
- ❑ הצטברות של בעיות משמעותיות במשך עשורים

מה נדרש מהמדיניות?

- ❑ נדרש מהלך פיסקלי משמעותי ולא שינויי תקציב נקודתיים
- ❑ נדרשת רפורמה שתקיף תחומים רבים

מקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "[The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions](#)".

עקרונות המדיניות שנדרשת

- טיפול בצד הביקוש לעובדים ובצד היצע העובדים
- העצמת החברה הערבית לצד פעולות ליצירת חברה משותפת

מקור: Kasir (Kaliner) Nitsa and Eran Yashiv (2014), "[The Labor Market of Israeli Arabs – Key Features and Policy Solutions](#)". קסיר (קלינר) ניצה ואסף צחור-שי, 2016. "תמונת מצב: פיתוח כלכלי – החברה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית", גבעת חביבה (דצמבר).

מדיניות שננקטה, פעילות אקטיבית כולל הקצאת משאבים

❑ מאז שנת 2000 השתנתה התפיסה וגברה ההכרה בצורך בסיוע לחברה הערבית

❑ בעשור האחרון (בעיקר), מתבטא גם במדיניות בפועל:

- הוקמה הרשות לפיתוח כלכלי חברתי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי
- הוקצו תקציבים רבים
- הופעלו תכניות לפיתוח כלכלי חברתי של החברה הערבית (בתשתיות, בתחבורה, בחינוך, בתעסוקה ועוד)
- נקבעו יעדי תעסוקה

❑ פעילות של פילנתרופיה ושל גופים אזרחיים

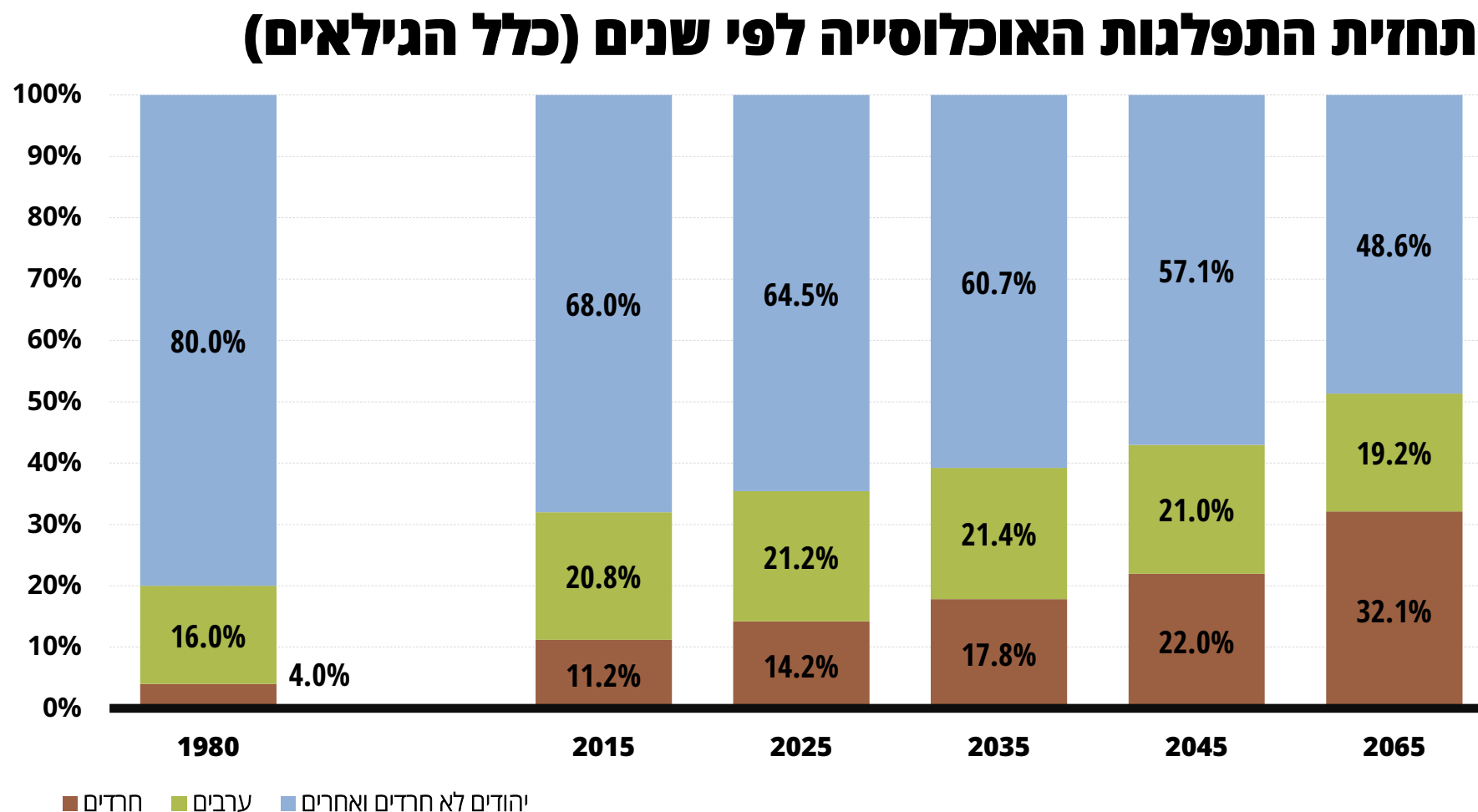
והתוצאות...

- ❑ שיפור משמעותי ברמת הפיתוח הכלכלי בחברה הערבית
- ❑ העמקת שילובה של החברה הערבית בשוק העבודה
- ❑ עלייה בשיעור שבעי הרצון בתחומי חיים שונים (כתחבורה וחינוך)
- ❑ עלייה בשיעור המשכילים ובפרט בשיעור המשכילות
- ❑ אך, הפערים טרם נסגרו

הדמוגרפיה והשלכותיה

אוכלוסיית ישראל

חלקה של החברה היהודית הלא חרדית באוכלוסייה יורד

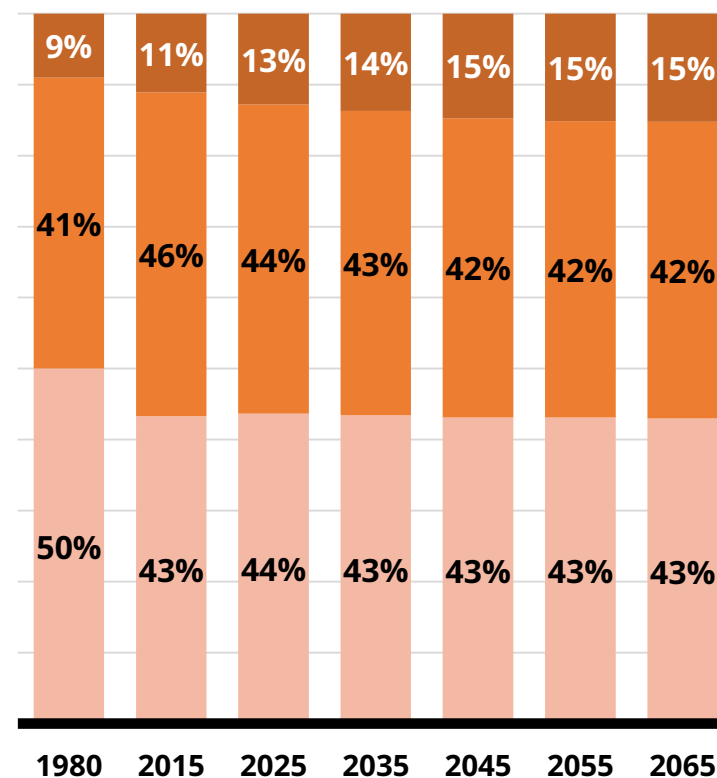

מקור: שנת 1980 – עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
 שנים 2015–2065 – מצגת "אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2017 ותרחישים לגידול האוכלוסייה בעתיד", ד"ר אחמד חליחל, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אוכלוסיית ישראל

האוכלוסייה בישראל מתבגרת

קבוצת גיל כאחוז מהאוכלוסייה

0-24 25-64 65 ומעלה

נתונים: שנת 1980 – עיבודים מנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה; שנים 2015–2065 – חליחל, 2017. תחזית אוכלוסייה לפי קבוצת אוכלוסייה, לפי מין וגיל, חלופה בינונית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
מקור (ליחס התלות): דוח הוועדה לבחינת דרכים לשמירה על האיתנות הפיננסית של המוסד לביטוח לאומי.

ללא שינוי בשילוב האוכלוסיות המגוונות בשוק העבודה:

- גידול חלקן של האוכלוסיות שהשתלבותן בשוק העבודה חלקית – צפוי לגרוע
1.3 נקודות האחוז מקצב הצמיחה השנתי
- גידול חלקן של אוכלוסיות עם הון אנושי שאינו תואם דיו את צרכי שוק העבודה –
צפוי לגרוע מפריון העבודה ומשכך גם בצמיחה (**בכנקודת האחוז**)

לצורך שילוב מוצלח נדרשת הירתמות של:

❑ **הממשלה** - בהיותה המעסיק הגדול במשק וכקובעת מדיניות

❑ **השלטון המקומי** - השפעה רבה, לעיתים מעבר להשפעה ברמת המדינה: פיתוח כלכלי וחברתי, ייזום, רתימת הרשויות, גיוס מקורות ועוד

❑ **המעסיקים** - יכולת ההשפעה והשינוי של המגזר העסקי מרכזית ומהותית בתהליך. בנוסף, פתרון למחסור בעובדים, הגדלת היצירתיות והחדשנות, העלאת הפריון והרווחיות ועוד

❑ **האנשים והקהילה באוכלוסיות המגוונות**

**"אם נצא כולנו לפגוש את הגיוון הזה, את האחרים, נכיר, נרגיש,
נראה את העיניים הכואבות והשמחות, נשמע את הצלילים
השונים. גם אם יש בינינו תהומות נוכל לבנות מעליהם גשרים,
אם רק נכיר בכך שרוב המשותף בינינו על המפריד..."**

**במדינת ישראל יש מקום לכולם, לכל קשת הצבעים, ואם תחסר
פיסה אחת מהפאזל התמונה לא תהיה שלמה."**

(מרים פרץ, 2018)

תודה על ההקשבה